

De opkomst van het tooneel te Groningen : eene bijdrage tot de geschiedenis van het Nederlandsch tooneel

<https://hdl.handle.net/1874/212178>

Mollet

DE OPKOMST

VAN HET

TOONEEL TE GRONINGEN;

EENE BIJDRAGE

TOT DE

GESCHIEDENIS VAN HET NEDERLANDSCH TOONEEL,

DOOR

K. R. VELTHUIS.

Wir wollen uns bemühen, so viel in unseren Kräften
steht, zur Aufnahme des Theaters beizutragen.

LESSING.

Θαρσήσας δὴ ἔπειτα μετὰ πρότεροι μάχισθαι.

ILIAS XX.

GRONINGEN. — 1883. — P. L. FOLMER.

Prijs 80 cent.

zer

De tyd en heeft noyt weghgenomen

So blinckt hun deugt voor iedereen.

Den naam en 't overschot der vromen

Want nadat zy zijn overleên

B.M. 2. C. 11

DE OPKOMST

VAN HET

TOONEEL TE GRONINGEN;

EENE BIJDRAGE

TOT DE

GESCHIEDENIS VAN HET NEDERLANDSCH TOONEEL,

DOOR

K. R. VELTHUIS.

Wir wollen uns bemühen, so viel in unseren Kräften
steht, zur Aufnahme des Theaters beizutragen.

LESSING.

Θαρσήσας δὴ ἔπειτα μετὰ πρώτοισι μάχεσθαι.

ILIAS XX.

GRONINGEN. — 1883. — P. L. FOLMER.

RIJKSUNIVERSITEIT UTRECHT

0467 0315

I N H O U D.

	Bladz.
Inleiding	III.
Groningen in de 15 ^{de} en 16 ^{de} eeuw	1.
De eerste tooneelspelers	8.
Ernstig verzet tegen het tooneel	14.
De strijd tusschen de regeering en de predikanten	25.
De eerste komedies	33.
Onze komedies in de 19 ^{de} eeuw	48.

INLEIDING.

De oprichting van den nieuwen schouwburg is een voldongen feit, en daarmede hebben wij den aangenamen schijn op ons geladen groote vereerders van het tooneel te zijn. Ons doet het leed dat de koude werkelijkheid daarmede in strijd is. Toen het tooneel nog de verboden boom was, vond het warme sympathie; nu er niet meer tegen geijverd wordt schijnt de aardigheid er afgegaan te zijn, de belangstelling ten minste is zeer verflauwd, getuige de lijdensgeschiedenis der nieuwe komedie. „Longa est iniuria, longae ambages,” zeiden we vroeger ten opzichte van het nieuwe gebouw; wie durft dat tegenspreken? Wel zijn teekenen waar te nemen die ook in onze stad iets goeds van de toekomst doen verwachten — getuige de hier zoo belangloos tot stand gebrachte afdeeling van 't Nederlandsch tooneelverbond, getuige de oorspronkelijke tooneelstukken van Groninger auteurs, alsmede de studie van den heer G. B. Kuitert ¹⁾ — maar nog altijd is de belangstelling in het Nederlandsch tooneel niet groot.

Dit geldt trouwens niet alleen van onze stad, maar van geheel Nederland. Ruim twaalf jaren geleden schreef Simon Gorter: „De belangstelling in ons Nederlandsch tooneel is in de laatste vijftig jaar (ik overdrijf niet) gaandeweg tot het minimum gedaald. Men kan veilig zeggen, dat die belang-

¹⁾ Meesterstukken onder Shakespeare's pseudo-drama's, vertaald en toegelicht door G. B. Kuitert. Leiden, E. J. Brill, 1882.

stelling op 't oogenblik zoo goed als nul is." ¹⁾ Is ditzelfde ook niet bijna volkomen op deze dagen van toepassing? Er zijn er die 't ontkennen. Zoo zegt van Duyl dat „ons Nederlandsch tooneel zich in den laatsten tijd (mag) verheugen in eene belangstelling, die het lang moest ontberen. Er zijn,” vervolgt hij, „vaderlandsche auteurs van naam, die begonnen zijn hunne krachten daaraan te wijden, en die het voorzien hebben van oorspronkelijke stukken, waaraan behoefte bestond.” ²⁾

Was dat de quaestie, dan zouden wij bescheiden de vraag willen doen, wie zijn dat al? Den heer Schimmel mogen we onder hen niet rekenen, zoodat ons voornamelijk als „vaderlandsche auteurs van naam” overblijven de heeren Justus van Maurik Jr. en Glanor (Hugo Beierman), alsmede Emants, Wilkama (W. K. M. Vrolik) en enkele anderen. Maar dat wij het genoeg hebben hen onder de onzen te tellen, is zeker niet te danken aan sympathie van ons volk in ons eigen tooneel, die letterkundigen zoozeer tot aanmoediging strekt.

Evenwel is dat de zaak niet waar 't op aan komt. Wij hebben de koelheid en onverschilligheid op het oog, welke men tegenover onze kunstenaars (auteurs) en het tooneel aan den dag legt. 't Moge hier in 't noorden misschien niet zoo erg zijn als in 't zuiden van ons land, toch verkeeren wij ook nog in het duister. We spreken niet van onze arme dichters en prozaïsten ³⁾: wordt het scheppen van letterkundige voortbrengselen nog niet altijd als een liefhebberij, ja door velen als eene dwaasheid beschouwd? Maar we spreken thans van onze tooneelschrijvers van ons eigen Neder-

¹⁾ Een jaar levens voor de dagbladers door S. Gorter, deel II, blz. 52.

²⁾ Ch. F. van Duyl, „Van Scylla in Charybdin,” oorspronkelijke komedie in 4 bedrijven, inleiding.

³⁾ Men vergelijke o. a. het schoone hoofdartikel „Eigen hulp voor kunstenaars met de pen” van Dr. Jan ten Brink in het Zondagsblad van het Nieuws van den Dag, d.d. 5 Augustus j.l.

landsch tooneel. Wie stelt er belang in? Wien jubelt het hart als er sprake is van een uitstekend, oorspronkelijk tooneelstuk van den een of anderen schrijver? Wie neemt ons tooneel in bescherming wanneer men er minachtend over durft spreken? Wie bezit nog het trotsch, oud-Hollandsch hart als onze voorvaders ten opzichte van eigen letterkundige voortbrengselen? Wij worden verfranscht, verduitscht, verengelscht wanneer worden we ook eens verhollandscht? Ten opzichte van het tooneel hebben we eene bijna onaflosbare schuld op ons geweten. Wel heeft het Nederlandsch tooneelverbond iets ten goede gekeerd, maar wanneer jonge schrijvers oorspronkelijke tooneelstukken aan het Nederlandsch tooneel, zegge het *Nederlandsch tooneel* aanbieden, worden die voortbrengselen dan ook gelezen? „Men kan geen Hollandsche tooneelstukken geven,” hebben we eens hooren beweren, „omdat men dan geen volk in den schouwburg zou krijgen. Geeft men een vertaald stuk, dat b. v. in Parijs honderdmaal achter elkaar is opgevoerd, dan wordt dat op de affiches gezet en de zaal wordt propvol.”

Dit zegt genoeg. Wat jong schrijver zou zich dan de moeiten en inspanning getroosten om Nederland met die soort van litteratuur te verrijken, waaraan zulk eene schreeuwende behoefte bestaat?

En wij hier in 't Noorden? Straks wordt de schouwburg ingewijd: wat stuk zal er dan vertoond worden? Misschien het een of ander *vertaald* tooneelstuk? Met alle bescheidenheid en eerbied vragen we: zou het niet eigenaardiger geweest zijn, zoo er een prijsvraag voor deze gelegenheid was uitgeschreven, waarin een op de belegering van Groningen betrekking hebbend treurspel of drama was gevraagd? Waar men zulk een gebouw als de nieuwe komedie kan tot stand brengen, ware het toch geen weelde geweest om daarvoor b. v. een vijfhonderd gulden uitgelooft te hebben, en wij zouden misschien een uitmuntend tooneelstuk rijker geworden zijn, want kunstenaars in dat genre ontbreken ons gelukkig ook niet.

Wat overigens de belangstelling in het bijwonen van voorstellingen betreft, daarover heeft men, ten minste in 't zuiden van ons land, niet te klagen. Wel zijn er nog enkele „otters in 't bolwerk,” die er „voor het maatschappelijk zedelijk leven meer kwaad dan goed in zien,” en die „de” schaduwbeelden vinden „in het spelen met de geslachtsdrift, het uitspinnen van lagen en listen, het uitvinden van bedriegelijke handelingen, in het vrij spel laten aan de menschelijke hartstochten, en nog vele andere zaken, die den toeschouwer boeien en velen hunner dikwijls over hunne omstandigheden verkeerde ideën in het hoofd brengen, hen zelfs op verkeerde wegen kunnen voeren” ¹⁾ — maar zulke personen zijn in onzen tijd uitzonderingen. Wij zijn er maar al te zeer van overtuigd dat „die wahre Komödie für das Volk ist, und allein fähig, einen allgemeinen Beifall zu erlangen, und folglich einen allgemeinen Nutzen zu stiften.” ²⁾ „Men beschouwe het tooneel dan ook niet blootelijk als eene plaats van uitspanning, maar als eene zedelijke leerschool voor het volk,” zegt Martin Kalff ³⁾. Dat begreep ook de Maatschappij tot Nut van 't algemeen. „Zij, die steeds een open oog en oor toont te hebben voor wat de intellectueele ontwikkeling van ons volk betreft, begreep — wat helaas! in Noord-Nederland door bestuurders van stad en land maar niet begrepen schijnt te worden ⁴⁾ — dat het tooneel naast de school behoort te staan en mede een factor is van opvoeding en onderwijs.” ⁵⁾

Wat er dan ook van onzen schouwburg moge worden, we

¹⁾ Deze woorden zijn ontleend aan een hoofdartikel, d.d. 25 Mei 1878, van een sinds lang niet meer verschijnend weekblad „Westerkwartier en Hunsingo.” Toen ter tijd hebben we dat artikel in de Prov. Gron. Ct. genoegzaam weerlegd.

²⁾ Lessing bij Heinrich Düntzer in het werkje: Lessing als Dramatiker und Dramaturg.

³⁾ Martin Kalff, Een woord over ons tooneel, blz. 5.

⁴⁾ Wij zonderen ons gemeentebestuur — zeer terecht — uit.

⁵⁾ Vergelijk: A. C. Loffelt, Ons tooneel en het Nederlandsch tooneelverbond, blz. 7.

hopen dat ons gemeentebestuur voort zal gaan op den ingeslagen weg en pogingen aanwenden om ons tooneel te maken tot wat het behoort te zijn, opdat men later bij onzen schoonen Thaliotempel niet behoeft te weeklagen, wat Martin Kalff van ons tooneel in 't algemeen zegt: Het eigenaardige, het oorspronkelijke van ons volkskarakter wordt er zelden of nooit veraanschouwelijkt. ¹⁾

En nu nog een woord over ons boekdeeltje. Zooals men ziet, hebben wij gemeend geen verhaal, maar de oorspronkelijke bescheiden te moeten geven, omdat dit de eerste vereischte is bij het beoordeelen van iets. Daarbij hebben we alles letterlijk geciteerd en ons niet bekommerd om de grove taalfouten welke er in voorkomen. In 't oog vallend is daàrbij de acte d.d. 18 November 1683, omdat deze in wat beter en nieuwer Nederlandsch is geschreven. De acta cons. van dier dagen bestonden nog in den tijd toen Diest Lorgion zijne geschiedenis van Groningen op 't papier gebracht, maar zijn sedert naar 't schijnt te zoek geraakt, en ons bleef dus niets anders over dan aan dit werk, dat we tevens bij de inleiding gevolgd hebben, genoemde acte te ontleenen.

Het laatste hoofdstuk „de komedies in de 19de eeuw” zullen velen al te beknopt vinden. Ons plan is echter om ten opzichte van dit tijdperk uit de geschiedenis van het tooneel te Groningen thans een nauwkeurig onderzoek in 't werk te stellen, om later een tweede, uitgebreide uitgave van ons boekdeeltje te geven. Voorloopig echter moesten we ons tevreden stellen met de mondelinge overleveringen ons van verschillende zijden welwillend verstrekt. Van veel schijnt de historie voor goed aan de vergetelheid prijs gegeven, daar niet alleen Mr. A. F. Wichers in 1857 er geheel onbekend

¹⁾ „Het Nederl. tooneel,” — kroniek en kritiek. — Orgaan van het Ned. tooneelverbond, 3de jaargang, blz. 63.

mee schijnt geweest te zijn, maar zelfs getuigt van Overvest Kup in 1817 reeds, dat hij niet voldoende op de hoogte is met de geschiedenis van de komedie welke in 't laatst der voorgaande en in 't begin dezer eeuw alhier bestond. Terwijl we daarom hier onzen dank betuigen aan hen, die zich gaarne bereid toonden om inlichtingen te geven, blijven wij ons ten sterkste bij hen en anderen voor op- en aanmerkingen, alsmede voor nadere inlichtingen aanbevelen, om later een zooveel mogelijk volledig verhaal van de komedies te geven, waarin we dan tevens de rederijderskamers en den nieuwen schouwburg hopen te bespreken en tevens wellicht een paar hoofdstukken zullen wijden aan het letterkundig leven hier in 't Noorden.

Ten slotte nog een woord van dank aan ons gemeentebestuur voor het goedgunstig toestaan om van het stedelijk archief gebruik te mogen maken; aan het bestuur onzer hervormde gemeente, met name aan den heer Ds. Meerdink, voor het ter inzage geven van de acta consistorii, alsmede een woord van dank aan hen, die door de intekening op dit werkje van hunne belangstelling blijk gaven.

Groningen in de 15de en 16de eeuw.

Wanneer we een blik slaan in de tooneelwereld op het einde der 16de eeuw, zien we de omkeering, welke op dit gebied plaats greep, reeds geheel voltooid: het kerkelijk drama had voor het wereldlijke plaats gemaakt. De mysterie-, mirakel- en Marieënspeelen waren reeds sinds lang op den achtergrond, de abele spelen en sotternieën op den voorgrond getreden en de kamers van rhetorica, saamgesteld uit „gesellen van den spele”, in 't begin van de 15de eeuw ontstaan, hadden onder de Bourgondische dynastie tijd en gelegenheid om zich te ontwikkelen en bereikten in de 16de eeuw haar tijdperk van bloei. Als paddestoelen waren de rederijkerskamers opgeschoten en „weldra,” zegt Jan ten Brink in zijne kleine geschiedenis der Nederlandsche letteren, „had bijna iedere plaats, zelfs ieder dorp van eenige beteekenis, zijne rhetorijkamer,” waar de „spelen van zinne” n.l. allegorische drama's werden ten tooneele gevoerd.

Daarop bracht de renaissance die gezegende omwenteling teweeg, welke in ons land alles tot groei en bloei deed raken; niet het minst de kunsten. Op de puinhoopen der middeleeuwen had vooruitgang en beschaving haar tempel opgericht.

Aldus in 't Zuiden van ons land. In Groningen waren de toestanden echter geheel anders, en is de vijftiende eeuw in vele opzichten boven de zestiende te stellen. De stad zelve vormde een afzonderlijken staat, een vrij gemeenebest, dat een groot deel der provincie in zijne macht had en een gezegenden invloed rondom verspreidde. De „gezworne meente” welke 24 personen telde, trad jaarlijks voor de helft af even als de raad, die uit 20, later uit slechts 16 personen bestond en die door genoemd kiescollegie werden gekozen. De regeering was zelfs democratischer dan zij ooit weer geweest

is, daar alle burgers het stemrecht hadden tot het verkiezen der *gezwoorne meente* en dus indirect invloed op het verkiezen der raadsleden uitoefenden. In het laatste gedeelte der zestiende eeuw werd — om welke redenen weten we niet — het algemeen stemrecht opgeheven en de latere verzoekschriften om de herstelling er van, baatten niet.

De gilden brachten mede het hunne er toe bij om de welvaart te bevorderen. Het waren vereenigingen van personen die hetzelfde bedrijf uitoefenden, „kleine maatschappijen,” zegt Diest Lorgion ¹⁾, „in de maatschappij, van welke ieder zijne bijzondere wetten en instellingen, ieder zijne eigene bestuurders, rechten en verplichtingen had.” Men zou ze best kunnen vergelijken met de vereenigingen welke er thans weder opgericht worden, maar zij waren veel omvattender en nauwer aan elkaar verbonden, zoodat niemand eenig bedrijf mocht uitoefenen, zonder lid van zijn vak-gild te zijn. 't Spreekt dus van zelf dat er eene groote menigte moest zijn, en we treffen er ook niet minder dan 30, n.l. 18 burgeren en 12 raadsgilden, en later, toen het gildewezen begon te ontaarden zelfs nog veel meer aan. Dat zij een grooten invloed uitoefenden, kan men gemakkelijk afleiden uit de bepalingen waaraan allen onderworpen waren. Om lid van eenig gild te worden moest men vrij zijn, uit een wettig huwelijk geboren en goed ter naam en faam bekend staan en in latere jaren ook proeven van bekwaamheid afleggen. Op de vergaderingen moesten allen op straffe en boete verschijnen, op feestdagen ter kerk gaan, bij het overlijden van een van hen, of van een vrouw of kind van een broeder van 't gild hem of haar allen volgen, bij feestmalen zich bedaard en matig gedragen, enz.

Deze Spartaansche wetten, die al strenger en strenger gemaakt werden, schenen het werkelijke doel niet altijd te bereiken, wat zeker aan de geweldige drinkgelagen te wijten was. Een zeer krachtig soort bier, de bruine bier, de algemeene volksdrank, welke bij alle gelegenheden geschonken werd, speelde hun booze parten, zoodat er niet zelden hevige vechtpartijen ontstonden, waartegen de raad zeer weinig

¹⁾ Geschiedkundige beschrijving der stad Groningen, door Dr. E. J. Diest Lorgion, te Groningen bij H. R. Roelfsema, deel I.

scheen te kunnen doen, omdat de leden der gilden bij bestraffing als één man zich weer aaneensloten en men tegen eene geheele vereeniging weinig vermocht. In de resolutiën der stad Groningen zijn zij telkens en telkens weer aan de orde, en in 't begin der 17de eeuw werd zelfs bepaald, dat de bestuurders drie dagen te voren aan de regeering moesten doen weten wanneer men wilde vergaderen, opdat men zoo doende vroegtijdig maatregelen kon nemen. Maar zelfs dit baatte niet, vooral omdat het zedenbederf onder alle standen en rangen wortel geschoten had. Hiertegenover staat echter, dat men, nadat Johannes Brugman en anderen onbeschroomd en in welsprekende taal het zedenbederf hadden gegeeseld, een geheel tegenovergestelden weg insloeg en alle uitspattingen ten strengste straffe en tevens kwam daarmee de aristocratie aan het roer te zitten.

Dat Groningen (stad en lande) in de 15de eeuw tengevolge en bij dit alles op eene hooge trap van beschaving en ontwikkeling stond, getuigt het klooster te Aduard, de zetel der geleerdheid in die dagen, getuigen de wereldberoemde mannen welke hier in 't Noorden het licht zagen, zooals Wessel Gansfort, Rudolfus Agricola en anderen.

't Zal zeker wel niemand verwonderen dat de invloed van Groningen over de Ommelanden alsmede over Friesland in dien tijd zeer groot was, totdat de geschillen met Karel den Stoute, die aanspraak op geheel Friesland, en derhalve ook op Groningen en de Ommelanden maakte, oude veeten tusschen Friezen en Groningers deden herleven. Vooral het streven der laatsten om aan 't hoofd te komen staan van geheel Friesland, dat wil zeggen, van de beide Noordelijke provinciën, wat zij dan ook op 't laatst der 15de eeuw op het punt stond te bereiken, was een der redenen. Maar hunne verschrikkelijke wreedheid tegenover de Sneekers en anderen, hunne verdrukking en verregaande heerschzucht, vooral blijkbaar in de twisten tusschen de Schieringers en Vetkoopers, leidden er toe, dat de eersten den hertog Albrecht van Saksen te hulp riepen, waarbij de Friezen weldra genoodzaakt waren, om Albrecht als hun heer te erkennen. Toen deze hertog daarbij het oog er op sloeg om ook Groningen aan zijne heerschappij te onderwerpen, en met 4000 man post vatte bij Aduard en Selwerd, Zuid- en Noordhorn in de asch legde en velen ge-

vangen nam, zagen de Groningers zich gedwongen om hulp bij graaf Edzart van Oost-Friesland te zoeken. Toen Edzart echter het plan opvatte om Groningen aan zijne macht te onderwerpen, ontbrandde er een lange, treurige strijd tusschen graaf Edzart en de stad, en tusschen de Friezen met Albrecht van Saksen aan 't hoofd en de Groningers, waarbij de ellende der laatsten het toppunt bereikte, toen beide graven tegen de stad optrokken en haar van alle kanten insloten. Wel trachtte de bisschop van Utrecht, tot wien de Groningers zich om bijstand gewend hadden, een wapenstilstand tot stand te brengen, om de geschillen te vereffenen, maar dit baatte niets. Vooral hadden de Ommelanden het hard te verduren, daar ieder, ook de stad, hun vijand, niemand hun vriend was, en machteloos alle dagen ten prooi lagen aan allen. Nadat Edzart daarna het vertrek der Saksische troepen bewerkt had, moest de stad eindelijk, trots den moed en de standvastigheid van hen die aan haar hoofd stonden, de poorten voor den vijand openen, en de onlangs zoo machtige stad had haar onafhankelijkheid verloren.

Hiermede was intusschen de strijd niet beslist, integendeel, de verwickelingen werden steeds grooter en gevaarlijker. De hertog van Saksen trachtte zich te wreken en de heerschappij over Groningen te bekomen, wat spoedig weer een oorlog ten gevolge had, terwijl graaf Edzart niet bij machte was om haar voldoende bijstand te bieden. Dit had ten gevolge dat Groningen de hulp van den hertog van Gelre inriep en aan hem de heerschappij aanbood. In November 1522 kwam alzoo de stad onder eene nieuwe heerschappij.

Nog keerde de rust niet terug, want thans barstte er eene erge tweedracht tusschen de regeering en de burgers uit, totdat Karel van Oostenrijk, de kleinzoon van Maximiliaan aan wien de nooit door de Friezen als heer erkende hertog van Saksen, reeds in 1515 zijn recht op Friesland overgedragen had, het bewind over stad en lande in handen kreeg, en na eenige gevechten alle vreemde krijgslieden verdreef. Uitgeput en totaal vernietigd brak thans eene sinds lang ontbeerde rust voor Groningen aan. Men was het oorlogvoeren zoo moede, men had elkander zoozeer leeren verdragen, dat terwijl elders in ons land de hervormden hevig werden vervolgd, zij hier rust en bescherming genoten. Te meer opmerkens-

waardig is dit, omdat hier, tengevolge van de groote verlichting en beschaving, het aantal hervormden zeer groot was. Toen Filips echter in 1555 zijnen vader opgevolgd was zou de vrede weldra weder verstoord worden. In 1567 ontving de regeering van Groningen het bevel dat de godsdienst-oefeningen moesten gestaakt worden, en toen Groningen ter wille van den vrede — hoewel onder de gunstigste voorwaarden — toegestaan had om de vier vaandels Duitsche krijgsknechten binnen de stad te laten, was men opnieuw aan de verschrikkelijkste foltering en ontberingen ten prooi, daar de bedongen voorwaarden met den voet vertrapt werden.

Een oogenblik scheen het dat de stad aan de Spaansche regeering zou ontruikt worden, toen Lodewijk van Nassau, in Mei 1568 uit Emden opgetrokken, het slot te Wedde overrompeld en den 23 Mei te Heiligerlee eene schitterende overwinning op den vijand behaald had, het beleg voor Groningen opsloeg en daar hij niet bij machte was om met geweld de stad te veroveren bij Noorder- en Oosterhoogebrug, bij Euvelgunne en bij het klooster te Selwerd verschansingen opwierp. Maar wijl de weg naar Friesland en Drente open bleef mislukte de insluiting, en toen Alva met een leger van zestien duizend man overgekomen en Lodewijk den 21 Juli bij Jengum totaal vernietigd had, moest ook Groningen zijn ijzeren scepter gevoelen, nog onverdragelijker gemaakt door de Spaansche krijgsknechten. Wel werden dezen later op de bittere klachten der inwoners door zes vaandels Walen vervangen, maar deze verandering was geene verbetering. Den 21 Februari van 't zelfde jaar 1569 kwam Karel Quarré, raadsheer in het hof van Brabant met last om onderzoek te doen naar wat men noemde de kerkplunderaars, en het moorden nam een aanvang. Eene menigte — en daaronder velen der aanzienlijkste geslachten — vluchtten, anderen werden opgehangen of onthoofd, en de goederen van hen allen verbeurd verklaard, terwijl de regeering der stad van alle macht beroofd werd en buitengewoon zware lasten op de schouders der burgerij gelegd werden. Ook onder Requesens, den opvolger van Alva bleef dit alles gelijk het was, en evenzoo onder de Robles die in 1574 stadhouder geworden was. Wel kwam men dikwijls in ernstig verzet tegen deze tirannie, maar in plaats van verzacht, werden alle maatregelen nog

verscherpt, en de grootste willekeur moest men zich getroosten, totdat in den loop van 1576 een groote verandering plaats greep.

De algemeene staten zonden n.l. een ingezetene van Brussel, Stella genaamd, met last om aan de stad het verzoek te herhalen zich bij de algemeene staten aan te sluiten. Aan de onveranderlijke standvastigheid van dezen man had Groningen in de eerste plaats veel te danken, want geen martelingen, geen gevangenis was in staat om hem zijn geheim te doen verraden. In den kerker gelukte het Stella daarbij eenige zijner bewakers voor zijne plannen te winnen, en dezen wonnen op hun beurt weer anderen.

Of het doel der zending aan de Robles bekend werd, of wel dat hij geloofde zich ten zeerste in acht te moeten nemen voor wat er gebeuren kon, is niet bekend, maar wel dat hij van de vijf hoplieden, die aan het hoofd der vijf vaandels stonden, een eed vorderde om hem gedurende drie maanden houw en trouw te blijven. Vier gehoorzaamden; alleen Losy weigerde er aan te voldoen. Daarop werd van de krijgsknechten dezelfde eed gevorderd, waarbij alleen het vaandel van Losy eenparig weigerde om daaraan te voldoen, waarop de stadhouder het besluit nam om dit geheele vaandel af te maken, door wanneer het straks als gewoonlijk weer naar de Breede (Groote) Markt trok een verschrikkelijk bloedbad onder hen aan te richten en wie niet doodgeschoten werden gevangen te nemen en af te maken. Alles was in gereedheid gebracht en 't verschrikkelijke uur naderde, maar bij tijds kwam het dreigend onheil ter ooren van Losy, die daarop met zijn vaandel langs eene andere straat naar de Breede Markt trok, waar het spoedig tot een openlijken opstand kwam. Eenige schoten werden er gelost op de Robles, die daarna gevangen genomen werd, terwijl anderen naar de gevangenis van Stella ijlden om hem te verlossen, en in de handen van van dezen legden daarop de krijgslieden een eed van trouw aan de algemeene staten af, die daarop George van Lalaing, later graaf van Rennenberg tot stadhouder aanstelden. Den 15 Maart van 't volgend jaar (1577) werd daarop de stad van de vreemde krijgslieden verlost.

Deze heugelijke gebeurtenis was voor Groningen te groot en hare oude tyrannische handelingen begon het opnieuw. In

vroegere tijden speelde het eene niet zeer edele rol tegenover de Ommelanden. Zaten zij in nood, dan bekommerde de stad zich er niet om en liet hen aan hun eigen lot over, maar nauwelijks was er een betere tijd aangebroken of Groningen begon ze opnieuw te verdrukken. Zoo ook weer in 1577 wegens de strenge handhaving van het stapelrecht. Een openlijke opstand tusschen de Ommelanden, welke zich nauw aaneengesloten hadden en de stad was het gevolg, waarbij de laatste zich niet ontzag om de grootste willekeur en het grootste geweld te plegen door o. a. de heeren uit de Ommelanden verraderlijk gevangen te nemen en in duistere, vuile hokken weken lang op te sluiten. Op de klachten der Ommelanden zonden de algemeene staten twee mannen herwaarts, n. l. Marnix van Sint Aldegonde en Nicasius Silla, die niet onduidelijk te kennen gaven dat zij op de hand van deze waren en de regeering der stad zelfs dreigden, dat de algemeene staten de zaak voor de Ommelanden zouden opnemen en de stad tot reden brengen. Misschien zou daarbij de zaak in orde gekomen zijn, had men niet al te veel op de beloften van Rennenberg vertrouwd. Eindelijk deed de aartshertog Matthias den 24 Oct. 1578 uitspraak, waaraan beide partijen zich onderwierpen, zoodat de geweldige uitbarsting nog weer voorkomen werd. De verbittering echter, welke er bestaan bleef, werd bovendien niet weinig bevorderd, doordat de regeeringspartij in de stad koningsgezind en tegen de hervorming was, terwijl de Ommelanden de hervorming krachtig in de hand werkten en zich nauw bij de algemeene staten aansloten, gelijk blijkt uit de omstandigheid dat de laatsten, nadat men tot de pacificatie van Gent was toegetreden, terstond de vrije godsdienstoefening toestonden, terwijl zij in de stad geweigerd werd. Zelfs werd Assuerus Munster, toen hij het waagde om als prediker voor de hervormden op te treden (Mei 1578), terstond de stad uitgezet. De Ommelanden namen den godsdienstvrede van Willem van Oranje terstond aan, de stad niet; de Ommelanden traden dadelijk tot de Unie van Utrecht toe, de stad niet.

Toen Rennenberg later beslist de partij der Ommelanden koos, wist de stad hem weldra weer voor zich te winnen en op zijne bescherming steunende begon zij thans het stapelrecht zoo ver uit te strekken, dat de stadhouder zelf tusschen

beide moest komen. Rennenberg wenschte door onderlinge verdeeldheid te bewerken, en zich thans geheel bij de stad aansluitende, Groningen van de algemeene staten en van de unie van Utrecht, waar men later toe bijgetreden was, te laten afvallen en onder de Spaansche heerschappij terug te brengen. Thans doorzag men wel zijne plannen, maar de stad scheen niet ernstig er tegen in verzet te komen, zoodat hij betrekkelijk gemakkelijk zijn plan volvoerde (3 Maart 1580). De Ommelanden waren er ten hoogste over verbitterd en de pogingen van Rennenberg, die reeds in volgende jaar overleed (23 Juli 1581), en van zijn opvolger Verdugo, om deze onder 't Spaansche juk terug te brengen, gelukten na een hardnekkigen krijg slechts ten deele, totdat Prins Maurits in 't midden van 1591 de stad innam en den overwonnenen daarbij zeer harde voorwaarden stelde, waaronder deze beide, dat de hervormde godsdienst alleen mocht uitgeoefend worden, en dat de stad hare geschillen met de Ommelanden aan de uitspraak der algemeene staten moest onderwerpen. Daarop werd den 25 Juli Willem Lodewijk van Nassau tot Stadhouder van Groningen en de Ommelanden aangesteld.

De eerste tooneelspelers.

Met de verovering der stad of liever met het stadhouderchap van Lodewijk van Nassau, begint een nieuw tijdperk in de geschiedenis van Groningen; het is niet langer een staat op zich zelf, maar een onderdeel der vrije landen. Na eeuwen van binnen- en buitenlandsche oproeren brak er een tijd van verademing aan. Wel bleven de oude veeten tusschen Stad en Ommelanden bestaan, wel mocht men verwachten dat de vrede iederen dag weer verstoord kon worden, maar toch had men in vergelijking met vroegere jaren rust en welvaart. Het onderwijs dat er onder Praedinius, toen er jongelieden uit Duitschland, Frankrijk, Italie,

Spanje, Polen, enz. te Groningen kwamen om dien beroemden geleerde te hooren, was onder de regeering van Philips den tweede geheel in verval geraakt, maar nauwelijks was men hieraan ontworsteld of het oog werd terstond weder op dien tak van volkswelvaart gevestigd, in 1595 deed men op de Statenvergadering reeds het voorstel om de latijnsche school tot een Hoogeschool te verheffen, en in 1612 namen de staten van stad en lande het besluit om hier eene Hoogeschool op te richten. Voor dat doel nam men het klooster der jufferen of adellijke maagden, en den 23 Augustus 1614 werd de opening plechtig en luisterrijk gevierd. Dat is zeker wel het beste bewijs dat hier rust en vooruitgang vielen op te merken.

Daarbij komt dat het Noorden nu in rechtstreeksch verband tot Holland stond, wat niet dan een gezegenden invloed moest uitoefenen, daar o. a. de poëzie in het Zuiden reeds zeer uitstekende beoefenaars had gevonden en het tooneel op een zeer hooge trap van ontwikkeling stond. Niets van dat al hier in 't Noorden dan een paar poëtasters, wier namen sinds lang aan de vergetelheid zijn prijs gegeven. Van het tooneel is volstrekt geen sprake in de oude Groninger oorkonden, en het zijn een troep Engelsche tooneelsten die wij hier het eerst komedie zien spelen. In de 16de en 17de eeuw trokken n.l. tooneelspeeltroepen naar het vaste land, en ook in ons land zetten zij den voet. Zoo spreekt von Hellwald van die den Graaf van Leicester vergezelde, welke hij op eigen kosten onderhield, en van het gezelschap van een Rob. Browne, dat in 't jaar 1590 te Leiden speelde, en dat het eenige volgens den schrijver schijnt geweest te zijn, welke naar ons land overkwam. Prof. Jonckbloet spreekt daarentegen van een troep, welke onder bescherming van Lord Howard stond en in 1591 Zeeland, Holland en Friesland bezocht, alsmede van een welke we in 1597 te Utrecht vinden. Of deze laatste troep dezelfde is als die welke Groningen bezocht, is ons niet gebleken, maar waarschijnlijk wel. In dat jaar toch vinden we opgeteekend: „Wij Burgemeesteren ende Raedt der stadt Groeningen doen khundt ende certificeeren midts dessen, dat de Engelschen den thoenen dusses, de jn des durchleuchtigen Furst vnd heern hern Landtgrauen zu Hessen, zoe se verklaren, denst bin-

nen, ongeueer 14 dagen lanck binnen vnns stadt verharret ende bij vnnsen consent en permissie, op hoer voergaende versueck ende anholdent, schoene spoelen van comedien ende anders geageert, oeck seer delectable ende soete musicque stucken op diuerschen snaer instrumenten gespoelet ende sich tuchtigh oprecht ende vroem gehalten ende gedraegen ende hebben, ten contrarie van nemants hoeren seggen. Tho oercunde vnns stadt hijr onder vpedruckten signete den 21 Aprilis 1597." (Bladz. 244 Hs. in folio nr. 100, in het archief van Groningen).

Daarop wordt er in de eerste jaren geen gewag weer gemaakt van tooneelspelers, en we mogen aannemen dat het voorbeeld hier geene navolging gevonden heeft, omdat het in latere jaren nog, gelijk we straks zullen zien, ten strengste tegengegaan werd om komedie te spelen. Dat men zich er evenwel aan schuldig maakte, blijkt uit de acten van den academischen senaat, want in dato 5 Febr. 1623 lezen we: „Also is bevonden, dat Johannes Roberti, Paulus Beveri, Johann Pollinck, Hajo Johann, Johannes Marci, Cempi Adriani, Robertus Roberti, studiosen, buyten consent vande academie hebben comedien gespelet, worden dieselve mitz desen condemnaert in de mulcte van 14 daler, waervan een ighlijck twee daeler presteren, ende die gantsche somme in usum pauperum studiosorum sall employeret worden.”

Laten we, voor we verder gaan, echter nog eerst een blik werpen op de verhouding van Stad en Ommelanden. Nog was de klove tusschen beiden niet gedempt, ja zelfs door Rennenberg's afval weer dieper geworden. De staten-generaal trachtten intusschen de bovengenoemde voorwaarde ten uitvoer te brengen, en benoemden daarom gemachtigden, welke beide partijen de belofte afdwongen, dat zij zich aan hunne uitspraak zouden onderwerpen. Het betrof twee vragen vooral: of de Ommelanden een afzonderlijken staat uitmaakten en die betrekkelijk Groningens recht van stapel in de Ommelanden. Omtrent het eerste punt werd o.a. bepaald dat zij ten eeuwigen dage ééne provincie zouden zijn onder éénen stadhouder, die de landdagen zou uitschrijven, waarop beide evenveel stemmen zouden hebben, en dat er een collegie van acht gedeputeerde staten zou worden opgericht, van welke vier door de Stad en vier door de Ommelanden

zouden worden benoemd. Omtrent het tweede punt werd geen bepaalde beslissing genomen, en toen de Ommelanden, zich beroepende op de staten-generaal, de gestelde uitspraken niet aannamen, bleef de zaak nog een paar jaren slepende, tot de gemachtigden in 1597 een beslissende uitspraak deden, waarbij aan menige grievende der Ommelanden werd tegemoet gekomen, zoodat de besluiten voor dien tijd in vrij liberalen zin waren gesteld: voor de laatsten niet liberaal genoeg, voor de stad te liberaal. Vandaar weder ontevredenheid bij beide partijen, vooral bij de Stad, welke met geweld door de staten-generaal gedwongen werd om toe te geven, en alle klachten hierover, van wege de regeering der stad geuit, vonden te minder inwilliging omdat er een gerucht liep, dat men te Groningen geneigd was om zich weer aan den vijand te onderwerpen. Dat echter de Unie er niet van uitging om geweld te gebruiken, bewees zij door de harde maatregelen zeer spoedig te verzachten. Andere kleinere geschillen tusschen Stad en Ommelanden, beslist door de staten-generaal, vielen eveneens in het voordeel der laatsten uit.

Hiermede was de zaak echter nog niet in het reine, in tegendeel: stad en provincie bleven tot de voeten gewapend vijandig tegenover elkaar staan, vooral omdat Groningen, zich beroepende op oude, maar vaak misbruikte en ongebruikte privileges, de Ommelanden aan hare macht trachtte te onderwerpen. Een vonk was genoeg om alles weer in vuur en vlam te zetten. Een groote twistappel was het Oldambt, dat sedert het midden der vijftiende eeuw bijna onafgebroken onder het gebied van Groningen behoord had, maar in 1635 zich tegen de stad verzette, toen deze een bevel gaf om een nieuw kanaal door het Oldambt te graven. Een vernieuwde twist tusschen de Ommelanden, welke de partij der Oldambtsters kozen, en de Stad was het gevolg, totdat eene commissie, benoemd door den prins van Oranje, de Stad in het gelijk stelde.

Niets echter baatte om de geschillen te vereffenen, daar de stad er naar streefde om de provincie onder hare macht te brengen en de Ommelanden evenzoo om de geheele provincie van het juk der stad te bevrijden. Menigmaal werd de vrede hersteld, ook eens door de ijverige bemoeiingen van den

raadpensionaris de Witt, die zelf te Groningen kwam (7 Juli 1655), maar telkens bleek de vrede van korten duur, het was

Een groot en swaer proces voor langh (reeds) aengevangen,
En was geschapen om nog langh te sullen hangen.

Wie echter zou meenen dat de stad te midden van allerlei twisten den kreeftengang moest gaan, bedriegt zich zeer, want vooral ook in de 17de eeuw ging zij snel vooruit. In 't begin dier eeuw werd tot eene uitlegging der stad besloten, omdat langzamerhand de tuinen en tuintjes, waaraan Groningen vroeger zeer rijk was, plaats gemaakt hadden voor gebouwen. Voorts werd er veel voor den handel, de bewatering en afwatering gedaan. Het graven van 't Zuiderdiep, een paar jaar geleden nu weer gedempt, werd begonnen in 1625 en voltooid in 1637; het Damsterdiep werd in 't laatst der 16de eeuw gegraven en in 1650 geheel opgeschoond, en het Hoendiep in 1623 opnieuw gegraven en bevaarbaar gemaakt. Onder de voornaamste gebouwen in de eerste helft der 17de eeuw verzezen, noemen we het ammunitie-, tuighuis of arsenaal (1627) dat in 't vorig jaar plaats maakte voor den nieuwen schouwburg en het gymnasium, waarbij de gracht eveneens werd gedempt en de grond aanmerkelijk opgehoogd; het stadsmagazijn dat tot een stads-ammunitiehuis in 1628 door burgemeester en raad werd aangekocht; de Martinitoren, voor de vierde maal in 1627 gebouwd; het Anna Varvers gasthuis (1632), en het Zeils gasthuis (1646).

Voor beschaving en ontwikkeling werd er in dien tijd ook eenigermate gezorgd, getuige o. a. de oprichting der hoogeschool, welke in 1622 de bibliotheek van de St. Maartenskerk ontving, en waarvoor de kruidentuin (hortus medicus), in 1642 aangelegd, in 1691 door de staten werd aangekocht. Maar toch werd voor eene algemeene ontwikkeling zoo goed als geen zorg gedragen. Met het openbaar leven stond het daarbij vrij treurig geschapen, wat zeker niet te verwonderen is, daar de godsdienst, die zeer streng werd opgevat,

alles overvleugelde, zoodat zelfs het hoogste college in onze stad onder den invloed der predikanten stond. Daar het tractaat van reductie bepaald had, „dat binnen der stad Groeninghen ende Landen gheen ander Religie geëxerceert (zou) worden, dan de gereformeerde,” zocht de raad behalve door geldboeten bij overtredingen ook voor de handhaving er van te zorgen door te besluiten dat de leden der gezworene gemeente lidmaten van den gereformeerden godsdienst moesten zijn. Nu wordt elders (n.l. door Diest Lorgion, deel 2 bldz. 104) beweerd, dat de kerk geheel aan den staat onderworpen en diep afhankelijk van hem was, maar als men bedenkt dat eenige bekleeders van kerkelijke ambten tevens lid van den raad waren en dat in dezen tijd ieder voorstel van de predikanten gereedelijk werd aangenomen door den raad, dan is er o. i. van diepe afhankelijkheid geen sprake ten opzichte van het godsdienstig leven. Zoo vaardigde de raad in 1606 eene resolutie uit, waarin „borgemeesteren ende Raedt oldt ende nieuw sampt Taelmans en Swoorme meente der Stadt Groningen sich schuldich erkennende om te remediëren soo veel mogelyck verscheyde grove sonden, enorme faulten, ergernisse ende gebreecken, die byr dagelijcx (leyder) jae langer jae meerder overhandt nemen,” te weren en waarin, onder meer, straffen worden bepaald op smaad en hoon den lidmaten der gereformeerde kerk aangedaan, op het verwaardigen, drukken en verspreiden van schimp en spotschriften, en op het „onnutte drincken ende spelen in tavernen ende herbergen onder de predikatie.” Van comediespelen is hierin geen sprake, zoodat men mag aannemen, dat deze „zonde” of niet bedreven of geheel in stilte begaan werd. Eerst in 1646 is daarvan weder sprake. Den 5 September van dat jaar werd er eene resolutie genomen, luidende:

„De heren Borgemesteren ende Raadt accordeeren Herrman Meijer op zijn instantlick verzoek, dat hij met consorts wesende Commedianten van de Camer van Amsterdam alhijr sal mogen ageeren beginnende op den 14 dezes maendts ende geduirende het einde van weke, mits dat een vierde part van de inkomsten bij de deuren vallende, ten profijte van de armen sal moeten koomen, tot welcken einde het gelt in besloten busse sal worden ontfangen hier, bij den Boeckholder of een Diacen tijdlicks gelicht en gedielt.”

Deze voorstellingen schijnen de lust in het tooneel weder aangeblazen te hebben, ten minste onder de studenten, want twee jaren later worden er klachten aangeheven over het komediespelen door eenige studenten, welke vertooningen niet alleen schandalige handelingen na zich sleepten, maar waarbij zelfs eenigen gewond werden, weshalve aan den secretaris van den senaat werd belast, om een programma op te stellen, waarin het komediespelen op straffe werd verboden, terwijl men zich voorbeheld om de daders, die opgespoord zouden worden, te straffen.

Hiermede scheen men alles weder te hebben bezworen, want in de eerste tientallen jaren is er nergens van tooneelspelen sprake.

Ernstig verzet tegen het tooneel.

Vraagt men, vanwaar het komt dat het tooneelspelen weer geheel werd nagelaten, dan kan men niet anders dan aan den grooten invloed der predikanten dat toeschrijven, die wel is waar niet van staatswege het konden beletten, maar toch steun genoeg hadden om de „ydele spelen” te weren. Wat zij verzochten schenen burgemeester en raad niet te durven weigeren, tot eindelijk de strijd tusschen hen uitbrak.

Overigens zou men denken dat na het sluiten van den vrede van Munster wat liberaler beginselen zich hadden baan gebroken, vooral ook, daar de twisten tusschen stad en Ommelanden voor eenigen tijd waren bijgelegd, waarbij de macht der laatsten zeer was toegenomen. In 1657 brak echter de twist weer uit, toen de Ommelanden op den gewonen landdag met elkaar oneenig werden, zoodat de stadsheeren de vergadering verlieten en de benoeming van nieuwe regeeringspersonen achterwege bleef. De klachten der Ommelanders hierover vonden weerklank bij vele burgers, die ten slotte geweld begonnen te gebruiken. Een verzoek van

„burgemeesteren ende raad” om terstond de bezetting tegen het volk, dat het raadhuis bestormde, onder de wapenen te roepen, werd door de Ommelander heeren geweigerd. Eene grootere verbittering was het gevolg van dit voorstel en ter nauwernood ontkwam de burgermeester Tjassens aan de woede des volks. Drie compagnieën soldaten, met voorkennis der regeering door den prins uit Delfzijl ontboden, werden door het volk met steenen begroet en gedwongen om weder af te trekken. Hierdoor kreeg het volk (de gilden) invloed op de regeering, welke invloed echter binnen kort weer vernietigd zou worden.

De heer Schuilenburg, lid der staten-generaal had n.l. buiten toestemming van Stad en Ommelanden, zijne toestemming gegeven tot een verdrag met Portugal, en werd deswege in 't laatst van 1661 door de provinciale staten, en in 't begin van 't volgend jaar, door burgemeester en raad van Groningen van zijn ambt ontzet, terwijl het verdrag met Portugal reeds te voren verworpen was. Daar Schuilenburg echter bij de gilden hoog in achting stond, namen deze hem in bescherming en verklaarden zij de Ommelanden openlijke vijanden der Stad, toen dezen niet verkozen om hun genomen besluit in te trekken. Thans begonnen de gilden al hunne klachten tegen de Ommelanden en tegen de regeering der stad in te dienen, en Groningen, dat bijna van bezetting ontbloot was, moest wel toegeven, voornamelijk toen het de eerste dwaze stap gedaan had om het besluit tegen Schuilenburg in te trekken, waarop deze naar 't schijnt, zich met de burgers verbond. Maar de goê-gemeente kwam weldra tot inkeer, toen men zag dat het de belhamels alleen was te doen geweest om zelf aan de regeering te komen, en vatten de burgemeester, raad, oude raad, taalmannen en gezworene gemeente het plan op om de onlangs gehoudene benoeming als nietig te beschouwen, en werd aan de gilden verboden om zich met de regeeringszaken te bemoeien. Daarop werd de bezetting onder de wapens geroepen alsmede 18 burger-vaandels, alle macht aan de gilden ontnomen, de oude regeering weer in 't leven geroepen en eene vervolging tegen Schuilenburg en anderen ingesteld. Hij zelf ontvluchtte in vrouwenkleederen naar den bisschop van Munster, een paar werden onthoofd, en voor de overigen werd amnestie afge-

kondigd. Hoezeer echter de bevolking aan de regeering was gehecht, kwam eenige jaren later duidelijk aan 't licht, toen Engeland en Frankrijk zich met den bisschop van Munster en den keurvorst van Keulen vereenigd hadden om ons vaderland te beoorlogen en te verdeelen. Na de verovering van Overijssel en Drente had de bisschop van Munster de belegering voor Groningen opgeslagen, en den 14 Juli werd de stad uit naam van hem door den bovengenoemden Schuilenburg, die thans een landverrader was geworden, opgeëischt. Maar allen snelden te wapen, en hoe gering ook in aantal, boden zij aan de 24.000 belegeraars moedig weerstand, en de regeering gaf zelfs aan de opeischung van Schuilenburg geen antwoord. Na ongeveer zes weken voor de stad gelegen te hebben brak echter de vijand de belegering weder op. Groningen vond daarop in de eerstvolgende jaren van rust de gelegenheid om zich weer uit te breiden, terwijl de welvaart eene vrij hooge vlucht begon te nemen en vooral in zake den godsdienst werden de toestanden zeer verbeterd. Omtrent de zedelijkheid meende men echter een oog in 't zeil te moeten houden en alles wat aanstoot kon geven, werd zoo streng mogelijk geweerd. Daaronder behoorde ook het komediespelen. Sedert eenige jaren was men er van verschoond gebleven om nieuwe bevelschriften uit te vaardigen, daar de oude streng genoeg schenen te zijn om alle tooneelsten buiten de stad te houden.

Toch deed en troep komedianten in 1683 weer aanzock om hier voorstellingen te mogen geven, maar eene weigering was het gevolg. Maar wat men in de stad niet kon gedaan krijgen beproefde men elders, in de nabijheid der stad. De toestanden waren sinds lang geheel veranderd: het grootste deel der Ommelanden was niet meer afhankelijk van de stad, en de liberale geest der landbewoners zag in het geven van tooneelvoorstellingen ten minste niet zooveel kwaad, dat men het beproefde ze te weren, en om nu de stedelingen te lokken, vestigde het gezelschap zich een tijdlang te Noorder-Hoogbrug (gem. Zuidwolde), ongeveer twintig minuten van de stad. De burgers vonden vermaak in de voorstellingen en getroostten zich de wandeling daarheen. Dit was echter in de oogen der stadsregeering eene misdaad, die men zooveel mogelijk moest tegengaan en zij liet daarom het volgend plak-

kaat op gewoon groot folio papier en met groote letters gedrukt op verschillende plaatsen in de stad aanplakken:

„Borgemesteren ende Raadt in Groningen doen te weten:

Alzoo eenige Tooneel-speelders ofte Commedianten van ons versocht hadden, om binnen dese Stadt **publijk** comediën te mogen speelen; ende wij ter **consideratie** van de tegenwoordige slechte en **dangureuse conjuncture** van tijden (in dewelcke niet alleene dese en nabuyrige Landen), maer ook de gansche Christenheyt door de oordeelen des Heeren gedreyght (ja alreedes geraeckt) en voor een gedeelte **geruineert** worden) nae 't **exempel** van andere onse Nabuyrige Steden en Plaetsen zulcx niet hebben willen toelaten; ende verhoopt hadden, dat 't selve voornemen der Tooneelspeelders, daer door gestoyt en geweert soude sijn geweest. Ende echter niet tegenstaende bevonden, dat deselve Commedianten sich onderstaen hebben, om dichte onder dese Stadt, even buyten 't **territoir** van deselve, een **publijc** Tooncel tot speelen van Commedien op te rechten; Waer door alsoo tegens onse welmeyninge en goede **intentie** an veele onser Borgeren en Ingesetenen, evenswel anleydinge sol kunnen worden gegeven, tot die van ons verbodene ijdelheyt ofte andere onregeltheden;

Soo ist, dat Wij hijr tegens willende versien; Hebbende goetgevonden ende geresolveert 't **interdiceeren** en te verbieden, gelijk wij **interdicieren** en verbieden bij desen, om alle onsen Borgeren en Ingesetenen, van wat staet ofte **conditie** deselve oock soude mogen sijn, dat niemant sich aldaer sal mogen laten vinden om de Commedie te anschouwen, by poena van ses Car. gl. voor ijder reys te verbeuren, by die soo 't selve Tooneelspel sal hebben angeschouwt: Halff ten profijte van den anbreyger, en half ten profijte van de armen deser Stadt. Ende sullen de ouders voor hare kinderen en de Broodt-heeren voor hare Dienstboden moeten instaan. Ende gelasten ten dien eynde onse Stadts Schulte met sijne Dienaers, om daer tegens goede **recharge** te doen, gelijk mede de **respective** Portiers van des Stadts poorten nevens de Schulte worden gelast, alle die geene, soo bevonden mochten worden alhijr eenige Biljetten aengaende 't spelen van voorsz. Commedien te hebben

angeslagen, an te houden en **appreghenderen** en voorts deselve biljetten af-te-scheuren.

Aldus gedaen Groningae in Curia Jovis den 16 Augustus 1683.

H. CLUIVINGHE, vt.

Ter Ordonnantie der H. : Heeren voorsz.

H. WERUMEUS, Secret."

Dit verbod schijnt streng, maar toch was het in 't begin niet in staat om de burgers te huis te houden, zoozeer had het verlangen om tooneelvoorstellingen bij te wonen hen aangegrepen. En er waren immers middelen genoeg om het strenge verbod te ontduiken. Hoe lang de troep zich evenwel te N. Hoogebrug heeft opgehouden kan niet met zekerheid vermeld worden. Ten slotte verminderde toch de toeloop zoozeer, dat de tooneelspelers in het volgend jaar niet terugkwamen.

De kerkeraad zag intusschen met leede oogen, dat men met het opvoeren van tooneelstukken voortging, daar de zaak een paar maanden later weer aan de orde komt, gelijk blijkt uit de resolutie van den 11 October 1683. Tot onze spijt schijnen de acta consistorii uit dien tijd in de laatste jaren zoek geraakt, zoodat veel wat ons uit de 16^e en 17^e licht kon geven ons ontbreekt. Maar deze resolutie van den raad spreekt duidelijk genoeg. Zij luidt als volgt:

„Ter vergaderinge van Borgemesteren ende Raedt gelesen ende geëxamineert sijnde seekere geschrifte op de naem van de Eerw. Kerckenraedt ingestelt, ende vervolgens alhier openlijk in de Kercken van de Predighstoel afgeleesen, resolveerende een serieuze waerschouwinge ande Ledematen der Gemeinte J. Christi, dewelcke sikh onlangs soudent verstout hebben, om tegens uitgedrukt bevel van haere wetlijcke Overigheden, en alle heilsame en getrouwe vermaningen der Predicanten in haere predicatien gedaen de iongst gehouden comedien onder Suidwolde 't anschouwen en haere ogen en harten in de ijdelheeden te weiden, om in haer selven te gaen en haere harten op haere vragen te stellen, of sy wel mede soudent derven antreden an de tafel onses Heren J. Christi, ook angetrocken de hovaerdije in kledren, alsmede de ontblotinge der naeckte leden, met die notificatie, dat de Kerckenraedt op dese waerschouwinge an alle hartnocki-

gen de kerckelycke discipline nae de insettinge J. Christi tot vermydinge van Gods toorn, en weringe van alle ergernissen soude oeffenen; Waerover gedelibereert synde wat in desen tot maintien van de Regieringe en politieke autoriteit in het toecomende diende gedaen te worden is goetgevonden en geresolveert de Secretaris te committeren en te gelasten, om sikh in het Consistorium ter eerster vergaderinge te verwoegen en aldaer uit de naem en bevel van Borgem. en Raedt bekent te maken, dat haer Ed. Mog. verstaen en oordelen gem. (= gemelde) publicatie niet sooseer te strecken tot opbouw en stichtinge van Gods Kercke, als wel tot desselfs ontstichtinge en confusie in de politieke regieringe, alwarom ten hoogste vreemt is voorgekomen soo ten reguarde van de materie als waer in geprocedeert wordt tot bedreiging van een executie op een waarschuwinge gemaekt van soodane punten, die niet mere ecclesiastycq, maer met eenige politic waeren vermengt, en waer tegens gedeeltelyck by publyck placcaat van de Hoge Overheit was versien, soo door dese kundinge ten uitersten verkleint en verworpen wordt, alsmede ten ansien van de forma en materie van doen, ter oorsaeck in desen voortgevaren is sonder de minste kennisse van de Magistraet, en sonder met deselve te houden de minste correspondentie, d' executie anstonts gevoeght by de waarschouwinge sonder denuntiatio of particulier gehoor van die gecne tegens welke de kerckelycke discipline wordt geintendeert, waerdoor groot desordre en schandael by uitvoeringe van soodane notificatie soude syn veroorsaecht geweest in sulcke, dewelcke van het Eerw. Consistorium misschien niet wel geinfermeert sijnde wurden gemeint, en eghter in haer conscientie wel gerust sikh tot den tafel des Herren quamen te voegen, om welke en meer andere reedenen en consideratien de Heeren Borgem. en Raedt de gedane publicatie ten hoogsten improberen en geen contentement nemen of schoon op deselve niets is gevolght. Willen derhalven d' E. Kerckenraedt voortaan gewaerschout hebben, om in Consistorio over sulcke en diergelycke saecken niet meer te resolveren, of door publicatien iets (= iets) in 't werck te stellen buiten kennisse en aveue van den Raedt, en sulx conform resolutie van den 5 Mart 1622, doenmaals in Consistorio mede voorgehouden, en daer by ingeseght, om met de Magistraet alles te houden goede en

nauwe correspondentie, gelyck sulcks van eersten af plagh te geschieden, en beter als in de saecke doenmaels en tegenswoordigh wederom is gepractiscert. Alle hetwelcke het E. Consistorium sal werden geinsinueert, onder expresse verclaringe dat de Magistraet hier mede niet gesint is de Kerckenraedt in de Ecclesiastique discipline (voor soo verre deselve is streckende) te turberen, maer alleen, op dat alles debito loco, ordine et modo [= op verschuldigde plaats, orde en wijze] magh geschieden, waermede de ontstichtinge van Gods Kercke en vilipendatie van de politieke Regieringe en confusie in deselve mogen werden geeviteert en geweert."

Deze vijandige verklaring kon natuurlijk niet anders dan een hevig protest uitlokken, en wel werd de twist tusschen den raad en den kerkeraad nu ook nog voor een oogenblik bezworen, doordat de eerste zich gewonnen gaf, maar men begon langzamerhand rekening met den tijdgeest te houden.

De kerkeraad zond n.l. volgens de acta consistorii van 18 Nov. 1683 het volgend antwoord aan de stedelijke regeering:

„Het heeft Ued. mogenden beliefd, op den 11 October te nemen, en den 11 November mondeling en schriftelijk door den heer Secretaris aan het eerw. consistorie bekend te maken zekere resolutie, ten hoogste improberende onze afgelezen waarschuwing van den 31 Augustus dezes jaars, gedaan aan die ledematen der gemeente, die hunne oogen en harten hadden besmet met het aanschouwen van de ijdelheden der comediën, alsmede die zich schuldig bevonden aan de schaamteloosheid in het ontblooten der naakte leden. Wij hoorden toenmaals met groote beroeringe der ingewanden eene bestraffing, die ons zulke smart aandoet, dat wij, zoodanigen waarlijk zijnde, nauwelijks, indien eenigszins, waardig zijn, in de bediening gesteld te worden. Edelmogende heeren, wij vinden ons geprest, voorbehoudens het hooge gezag, respect en onderdanigheid, die wij Ued. mogenden om der conscientie wil alleszins hebben opgedragen, opdragen en voortaan opdragen zullen, om ons te bedienen van hetgeen den minsten onderdaan gegund wordt, om een overste door lankmoedigheid te overreden en van zijne onschuld nader te informeeren. Wij konden overvloedig roemen van die macht, uit de gronden van Jezus' souverain doch geestelijk koninkrijk te toonen, dat staat en kerk hunne verscheidene wetten en wijzen van

regeering hebben, waar binnen de een zoowel als de ander bepaald en beperkt is, 't en ware, dit was de uitgedrukte taal van onze kerkorde, „dan gelijk een prediger sich der politischen regeerung onthouden sal, alsoo is het oock behoorlijk, dat sich de politici der kercken regeerung onthouden.” In het overige bidden wij, dat Ued. mogenden naar hunne bescheidenheid ons kortelijk gelieven te hooren. Wij zijn verschrikt geworden, vindende ons beschuldigd en veroordeeld wegens „ontstichting van Gods kerk, confusie in de politieke regeering, vilipendentie van Ued. mog. en verkleining ten uiterste en verwerping van Ued. mog. plakkaat.” God zij ons genadig, indien wij zulks gedaan hebben! Maar tot ons geluk hebben wij in dezen eene onergerlijke conscientie voor God en voor de menschen. Wij weten, dat God geen God is van verwarring; dat alles eerlijk en met orde moet geschieden; dat wij nooit moeten lijden als die zich met eens anders doen bemoeien; dat alle ziele de machten over haar gesteld moct onderdanig zijn. Gaarne geven wij den keizer wat des keizers is, maar laten niet na voor God te eischen, wat Godes is. Wij zeggen met den kerkeraad van Geneve, in een geval, het onze niet zeer ongelijk: „*Tantum absumus a libidine minuendi iuris vestri, ut assidue potius Dominum pro reipublicae vestrae salute precemur,*” (Wij zijn er zoo ver van af om uw recht te verminderen, dat wij veeleer den Heer aanhoudend bidden voor het heil van uwen staat) en met Tertullianus: „Wij bidden voor alle gebiedende overheden een lang leven, eene geruste regeering, een bevestigd huis, dappere heirlegers, getrouwe raden, een deugdzaam volk en bevredigde wereld.” UEd. mogenden mishaaft en de materie en de vorm van ons geschrift, en stelt die beiden tot gronden van gezegde zware beschuldigingen. Wij meenden, dat zij zoo zekerlijk Ued. mogenden beide zouden hebben behaagd, als wij in conscientie vertrouwen, dat zij, die hooger is in den hooge behaagd hebben. Immers zijn de materie: comediën, hoovaardy in kleederen, onbetamelijk ontblooten eeniger leden; doch van 't eerste in 't bijzonder zulke comediën, die te Zuidwolde, in weerwil van Ued. mog., van derzelve onderdanen bijgewoond. Edelmogende heeren, wij hebben de comediën aangemerkt zoo als de kerk ten allen tijde van die geoordeeld heeft, en zooals in de synode van Middelburg 1571, welke synode

van Ued. mog. in de kerkeorde mede aangetrokken is, aldaar beschreven zijn. Wat zouden wij uit Gods woord, de eerste kerken, andere gereformeerde synoden, de verlichte reden, niet tegen de comediën kunnen inbrengen! Zelfs eenen Bodinus zouden wij kunnen doen spreken, die ze noemt, nu „turpitudinis vitiorumque omnium sentinam ac scholam” (kweekplaats en school van schandelijkheid en alle ondeugden), dan „neque enim pestis in republica capitalior esse potest quam comoediarum lusus” (want er kan geen grooter pest in den staat zijn dan het spelen van comediën). Maar tot ons geluk, dat Ued. mog. ao. 1659 aan de gecommiteerden des eerw. kerkeeraads uitdrukkelijk verklaard hebben, „dat Ued. mog. voor hunne personen tot comediën en andere dergelijke ijdelheden gansch geene genegenheid hadden,” en nu jongst die openbaar hebben ten toon gesteld als „ijdelheden en ongeregeldheden.” Indien Ued. mog. nopende het overige ons doen opvat, alsof wij wetten de *re vestiaria* (over de kleeding) ons onderwinden te maken, dat zij verre. Wij erkennen zulks Ued. mog., en niet ons ambt te zijn; ook de minste gedachte, de Heer is onze getuige, daartoe niet gehad te hebben, maar onze lidmaten naar Paulus' en Petrus' lessen te hebben gewaarschuwd, zich niet te versieren, dan met schaamte en matigheid, en, gelijk onze Schrift spreekt, met betamelijke eerbaarheid: dit zelve kan ons voor geene misdaad worden aangerekend. Maar Ued. mog. oordeelen hierin, wat de materie aanbelangt, zoo grof misdaan te zijn, aangezien de punten niet zuiver kerkelijk, maar met eenige politie gemengd waren. Wij ontkennen dit ten volle niet; echter kan daaruit niet volgen, dat de kerkeeraad niet bevoegd zij, zich grondende op Gods woord, de lieden, niet als inwoners der stad, maar als leden der gemeente aanmerkende, latende politieke straffen voor de politieke overheid, voort te varen tot oefening van kerketucht in opzicht van gegeven ergernis en om te voorkomen de ontheiliging van des Heeren heilig avondmaal. Wie kan ontkennen, dat hoereri, overspel, sabbatschennis, strafbaar voor den politieken rechter en door hunne plakaten verboden zijn; en nochtans is ons nooit belet de oefening van de kerke-discipline omtrent lidmaten, zich in dezen ergerlijk hebbende verloop. Wanneer wij maar volgens ons recht en praktijk de zaken als kerkelijke aanmerken en verhandelen, als de lectuur

van ons laatste geschrift toont, is hier geene zwaarigheid. Hij neemt geene aardsche tronen, die de hemelschen geeft. Wat is er toch, edelmog. heeren, in den vorm gepecceerd? Is het in het waarschuwen? Maar dreigt niet God, het bloed van onze handen te eischen, als wij den zondaar niet waarschuwen? Ach God, dat wij rein blijven van het bloed onzer toehoorders. Liggen niet onze zielen onder dien eed bij onderteekening der kerkcorde? „Ik beloof ook allen, die in zonde vallen, daarvan af te manen, en om zulks te weeg te brengen geene vlijt te sparen”. Wij verstonden, en verstaan nog, dat leden, aan die zonden (door verachting van hunne overheden merkelijk verzwaaard) schuldig, niet met een gerust gemoed konden de heilige bondzegelen genieten: zouden wij dan hen niet waarschuwen? Wat oordeel hadden wij dan niet te verwachten! Mishagen kan het Ued. mog. niet, dat het in geschrifte is afgelezen, daar wij immers in het aflezen van het formulier vele soorten van menschen het heilig avondmaal ontzeggen, en zoo dikwijls in openbare geschriften hardnekkige zondaren uit de gemeente geworpen hebben, zonder dat wij ooit eenig belet hebben bespeurd, schoon geene voorafgaande communicatie was gehouden. UEd. mog. misprijzen in den vorm, dat geene de minste kennis of correspondentie met Ued. mog. gehouden is. Wij bidden Ued. mog. te willen overwegen, dat wij, door uwe gecommiteerden, den heer, toenmaals president, tot het weren der comediën eerst hebben laten verzoeken, daarna bedanken; dat wij Ued. met hunne macht hebben laten voorgaan, en met de onze niet gevolgd zijn, voordat Ued. mog. openlijk hunne welmeening ons en allen inwoners loffelijk hadden bekend gemaakt. Die ijver, Hij weet het, die alles weet, heeft den onzen ontstoken; oordeelende, noch voor God, noch voor onze consciëntiën, noch voor de gemeente, noch voor de nakomelingen verschoonbaar te zijn, indien wij niet ontwaakt waren op Ued. mog. voor daad. Dat wij executie voorts, zonder denunciatie of particulier gehoor, zouden hebben bedreigd, wordt wel gerept; maar Ued. mog. spreken ons zelven van die intentie vrij, bijdoende, dat er geen executie op gevolgd is. Wij hebben de gewoonte niet, noch de gemeente Gods, zoo praecipitantelijk, maar bij behoorlijke trappen te procederen; wij hebben ook geen als hardnekkigen bedreigd, welke wie die zijn nooit

blijken kan, dan op nader informatie. 't Geen geschied is den 5 Maart 1622 gelooven wij, dat Ued. mog. zelve zullen oordeelen van geheel anderen aard te zijn met hetgeen zich nu heeft toegedragen; want niet alleen had de kerk toenmaals geen plakkaat in faueur van hare publicatie, maar toonde haren ijver in het tegengaan van de danserijen, terwijl hunne ed. mog. met eenige moderatie dezelve hadden toegelaten. Waarbij komt, dat het slechts mondeling en zoetelijk aan het consistorie is voorgesteld, en copie, onaangezien iteratievelijk verzocht, geweigerd is, gelijk ons protocol meldt. De goede en nauwe correspondentie met Ued. mog. zoeken wij in alles, behoudens eene goede conscientie, gelijk wij eenmaal in de kerkeorde hebben onderteekend: „In desen allen mij onderwerpente den statuten, regten, mij aan de overigheijt voorgestelt, soo veele en wijdt, als mij 'mijn ampt toelaat en dem onbenomene vrijheijt, welcken in leeren, predicken, straffen der ongehoorzamen besteijt, wo Godt de Heere dat te doen bevolen heeft.” Waarom wij dan omhelzen de laatste expresse verklaring, van geenszins gezind te zijn, de ecclesiastieke discipline, zoo ver die is strekkende, te turbeeren, dezelve te oefenen debito loco, modo et ordine, biddende Ued. mog., om des heeren secretaris' woorden te gebruiken, te nemen onder Ued. mog. vleugelen en met Ued. mog. macht ons bij te springen. Dit alles in Gods vreeze overwogen zijnde, verzoekt de eerw. kerkeraad als gezanten van Christus wege te mogen worden aangemerkt, en dat uit dien hoofde zijne vrijmoedigheid ten goede genomen worde. Wij willen geenszins onze geringheid opwegèn tegen Ued. mog. hooge achtbaarheid, even zoo weinig als wij ook denken, dat Ued. mog. ons tegen Gods woord en kerkeorde iets zult vragen. Hartgrondig daarbeneven smeeken wij Ued. mog. ons van zulke enorme crimes niet verdacht te houden. Ons gebed zal altijd voor Ued. mogende personen en familiën zijn en Ued. mog. regeering. Wij zullen altijd bevonden worden uwe gehoorzame onderdanen en getrouwe zielverzorgers, en ijverige conscientieuse en standvastige voorstanders van Gods ontzachelijke majesteit.”

Dit waarlijk en vernuftig pleidooi zal gewis niet weinig indruk hebben gemaakt, terwijl de berisping door den Raad gewis alleen diende om den predikanten aan hunne plicht te

herinneren, daar zij, gelet op het plakkaat, zich niet meer behoorden te mengen in eene zaak welke reeds zoo „goed” door burgemeester en raad was geregeld. Elders (bij Diest Lorgion, deel II, bladz. 483) wordt omtrent deze brieven beweerd: „Het is ons niet gebleken, dat de zaak toen verdere gevolgen heeft gehad. De regeering der stad schijnt niet zooveel gevaar te hebben gezien in de comediën, als de kerkeraad, en werd door den brief des kerkerads niet bewogen, om ze geheel te beletten.” Dat dit niet zoo is, bewijst het plakkaat, en zal beneden ook maar al te duidelijk in 't licht komen.

De strijd tusschen de regeering en de predikanten.

Tot dusver hebben we van het tooneel in Holland gezwegen, omdat we geene vergelijking met de toestanden daar en die in 't Noorden konden geven, maar hoe schril de tegenstelling ook moge zijn, toch meenen we een enkel woord aan de beoefening der dramatische kunst in 't zuiden van ons land te moeten wijden, vooral om te doen zien hoe Groningen, alsof het geheel op zich zelf stond, zich niet bekommerde om hetgeen er elders plaats had. Wel is het niet waar wat Ferd. von Hellwald van onze stad zegt, dat naar het heet er tot het jaar 1795 geene dramatische voorstellingen gegeven werden, maar toch moeten we openlijk bekennen dat Groningen ten opzichte van het tooneel tot bijna op den huidigen dag een treurig figuur heeft gemaakt. Hoe weinig kennis men van het leven in Holland had komt nergens duidelijker dan op dit gebied in 't licht, en de antipathie tegen de komedie meenen we geheel aan den invloed der predikanten te moeten toeschrijven, of i. a. w. aan de zwakheid van de stedelijke overheden tegenover hen. Toch heeft het boven meegedeeld plakkaat den schijn alsof men met hetgeen elders voorviel uitstekend op de hoogte was, want daarin heet het dat spelen van komedie naar 't voorbeeld van andere, naburige steden en plaatsen alhier verboden zou zijn. Dit heeft echter alleen op de Noorde-

lijke provinciën betrekking, alsmede op Oost-Friesland. Maar welk een loopbaan had het tooneel in 't zuiden van ons land, met name te Amsterdam, in dien tijd niet reeds achter den rug!

We zullen niet de rederijkers in herinnering brengen, maar alleen wijzen op de kamer „In liefde bloeiende,” en op de groote tooneeldichters Samuel Coster, Hooft, Bredero, Vondel, enz.; en terwijl onze letterkunde hare bloeiperiode had, verkeerde men in 't Noorden nog in de zwaarste duisternis, waarin eerst weer in 1697 een enkel lichtstraaltje viel, welke terstond ook weder gedoofd werd. Den 4 Nov. van dat jaar stonden burgemeester en raad n.l. toe: „dat de operateur Godfrid Marquart sich niet sal onderstaen om in het spelen van historiën te repraesenteren geestelijke noch ergerlijke en anstotelijke saeken, maar materien als applicabel zijn op dese tijdt van vrede.”

En reeds in 1617 kwam te Amsterdam uit de oude kamer „de Eglantier” de „Nederduitsche Academie” voort, die onder de leiding van Coster zulk eene schitterende toekomst te gemoet ging. Naast deze academie bestonden in 't Zuiden eene menigte kamers. 't Is wel waar dat zij van de zijde der predikanten veel tegenkanting ondervonden, maar dit was juist een prikkel om met des te meer moed en krachtsinspanning voort te gaan op den ingeslagen weg.

Hoe geheel anders was dat te Groningen, zeggen we nogmaals. Zelfs de voorstellingen van Marquart schijnen nog aanstoot te hebben gegeven, of zij vielen minder in den smaak, of wel — wat we liever gelooven — heeft de directeur geene stukken gehad welke naar den zin der regeering waren. Hoe 't zij, telken jare wanneer het tegen de jaarmarkt liep (zie de acta consistorii d.d. 25 Aug. 1695, 30 Aug. 1696, 29 Aug. 1697 enz.), werd door den kerkeraad het besluit genomen: „Vermits de jaer-merkt aanstaende is, wierde gerept, of niet dienstich te versoecken, dat alle koorde-danse-rijen, vertoningen, en andere ijdelheden in dese droevige tijden geweirt muchten worden. Is sulxs goedgevonden, en D. Praesidi anbevolen, om sulxs te versoecken bij de Heer Praesiderende des Raedts.” En dat het geven van tooneelvoorstellingen ook telkens werd geweigerd, is zeker, want op de vergadering van het consistorie d.d. 28 April 1700 „wierde”,

gelijk de acta zeggen „gerept hoe onder voorgeven van Ver-toningen van de Rijswijksche vrede Comoedien wierden ge-speelt, en voorgedraegen an de Vergaederinge, of niet zulck een grouwel diende geweirt te worden, en goedt gevonden den heer Praesiderende des Raedts, hijr tegenwoordich, te ver-soecken dat redres daer omtrent gemaect muchte worden. En heeft Sijn Edelh. angenomen sich naeder te laten infor-meren van het eigentlijk bedrijf van de luiden.”

Dat „eigentlijk bedrijf” schijnt door burgemeesters en raad niet goed bevonden te zijn, en heeft „sulck gespuis van men-schen” (acte cons. d.d. 21 Aug. 1701) geweerd (acte 26 Mei 1700).

Zoo hooren we telkens weer uitvaren tegen de komedie, terwijl daarentegen het marionettenspel werd toegelaten, ge-lijk ons uit de acte van 29 Mei 1712 blijkt. Toen echter schijnt men de lieden te hebben bedrogen, door gedurende de jaarmarkt eerst marionettenspelen doch later tooneelstukken te hebben uitgevoerd „onder toevloeying van een menichte volks,” maar weldra kwamen de predikanten tusschen beide en verzochten der regeering om dit te weigeren, wat ook op staanden voet plaats had.

Niet slechts werd het spelen van komedie, als eene „grootte ergernisse” beschouwd, geweerd, maar alles wat huns inziens eenigen aanstoot kon geven. Toen b.v. zich eenigen verstout-ten om des Zondags „in herberge soo buijten de Here poorte als te Helpen op de fiole” te spelen, werd aanstonds aan den voorzitter des raads verzocht dit te beletten, waaromtrent overeenkomstig gehandeld werd, en toen dit den 31 Mei 1722 nogmaals te Helpman plaats had, werd het bij plakkaat verboden.

Hiermede had de tegenstand zijne hoogte bereikt bij de stadsregeering, zoodat het geven van tooneelvoorstellingen in 't geheim werd toegelaten, en daar men niet meer naar 't schijnt in staat was om de vergadering van den raad in haar ge-heel over te halen om de komedianten te weren, sloeg men een anderen weg in. In de acte van 17 Dec. 1728 lezen we o.a. dat „sprekende van de commedianten; soo was een ge-ruchte, dat hier sulcke commedien souden gespeelt worden, waer op in ministerio geresolveert, dat elck predicant, die in sijn kluft heeren van de regierenge hadde, daer bij ver-soeckt te doen (soo sulck geruchte waer was), dat sulck een

ijdelheit, doch mochte worden verhindert, door haer Ed. mog."

Zoo trachtte men door ieder afzonderlijk over te halen het doel te bereiken. De regeering verkeerde daarbij in eene moeielijke positie, daar zij tusschen twee machten: het volk en de predikanten, stond, en de eerste burgemeester die het tooneelspelen oogluikend toeliet was de edele van Iddekinge, die bij zijn leven zoo hoog geschat werd en nu nog in gezegende herinnering voortleeft.

Toch hield men niet op om protest tegen het komediespelen aan te teekenen, ja, eene kleine reactie scheen den predikanten nog weer eenigen invloed in deze zaak te zullen geven. Tegen het tooneel dorst men zich niet meer verzetten, maar nu gold het de koorddanserijen, welke men nu verzocht te weren. De predikant Budde, gesteund door zijn ambtgenooten de Blau en Folckers, meende den in dit opzicht zwakken burgemeester van Sijssen voor zijne plannen te kunnen winnen, en waagde het daarom een stap verder te gaan. Zoo werd, toen Budde den 8 December 1762 het praesidium der vergadering waarnam, besloten, „dat er een kort opstel zoude gemaakt worden, om het onbetamelyke en schadelyke van zulke koordedanserijen en andere Toneelspelen aan te wijzen, en hetzelfde, nadat het in consistorio was gelezen en goedgekeurt an de Heeren Borgemeesteren en Raad uit name van 't Consistorio worden gepresenteert, met eerbiedig verzoek, om in het toekomende zulke en dergelyk slag van spelen niet te gelieven toetestaan."

Dit request, den 27 Febr. van 't volgende jaar in de vergadering voorgelezen, werd goedgekeurd en eene commissie van drie personen daarbij benoemd om het den burgemeester en Raad te overhandigen. Door den Raad werd het voor „notificatie" aangenomen en de belofte gedaan, dat er „regard op genomen zoude worden."

Hieruit ziet men, dat de regeering aan den wil van het volk toegaf, en zij hield hare oogen gesloten voor het spelen van komedie in den Pausgang, waar omstreeks 1755 voor het eerst tooneelstukken op de planken moeten zijn gebracht, wat natuurlijk zoo geheim mogelijk werd gehouden, om den predikanten geen aanstoot te geven, en waartegen de Raad weinig durfde doen, omdat het jongelieden uit de hoogste standen

waren, die zich daartoe verstoutten. In 1763 werd er zelfs aan een opera-gezelschap toegestaan om hier uitvoeringen te geven, maar de directeur stierf inmiddels, en toen men een ander gezelschap dit weigerde, besloot het consistorie om den „president-burgemeester” daarvoor te bedanken.

Dit schijnt den kerkeraad moed gegeven te hebben en eenigen tijd later werd er weder besloten om eene memorie op te stellen om den burgemeester en Raad „op eene ordentelijke en Eerbiedige wijze met kragtige drangreedenen te beweegen, dat Hun. Ed. Mog. geene versoeken om deese of geene publike speelen en andere ijdelheeden te permitteeren.” Thans gold het niet alleen als vroeger de tooneelvoorstellingen gedurende de jaarmarkten, maar hun streven was „teegen de speelen enz. op en buiten de kermissen.”

Intusschen schijnt bedoeld request eenigszins lang in de pen gebleven te zijn, want bijna een jaar later wordt het eerst in de vergadering voorgelezen en goedgekeurd, „dog wierde geresolveert om de absentie der Heeren Ouderlingen uit de Regeeringe, dat het selve in het volgende Consistorium wederom sal worden voorgeleesen,” wat een week later gebeurde. Het was van den volgenden inhoud:

Edele Mogende Heren Borgemeesteren en Raadt!

De kerkenraedt deser gemeente meermaalen tot haare smerte moetende verneemen dat met authorisatie van Borgemeesteren ende Raadt, gelijk de bekendmakings briefjes luiden, verscheidenerleij klugt- of Toneelspeelen, schromende selfs niet op stonden van den openbaren godsdienst veele menschen af te trekken, en buiten twijfel de verkreegene permissie te misbruijken, sonder dat de kerkenraadt daar tegens, als wordende doorgaans sulks te laat gewaar, bij Ued. Mog. in tijts aanzoek tot verbodt of afslag konde doen: En vermits het uit meer dan een beginzel openbaar is hoe al sulke klugt- of Toneelspeelen en ijdele vertooningen ten uitersten schadelijk en verderffelijk zijn, als dienende niet alleen zoms selfs ter overlast der ingezeeten, althans tot smerte van het beste Deel des volks, maar strekkende ook voor onbedagtzaame menschen ten valstrik van verleidinge, om hen van hunne hoogste zorgen af te trekken, de indrukken en beginzelen van Godsdienst uit te roeijen, en aan de kweekelingen der hooge

Schoole in hunne Letteroefeningen te vertraagen, indien al niet deselve tot schadelijke weegen te vervoeren.

Zoo is het dat gemelde kerkenraadt sig heeft verplicht gevonden Ued. Mogenden als Vaderen des Vaderlants en Voedsterheeren van Godes kerke met allen ernst eerbiedig te versoeken, UEd. Mog. gelieven in het toekomende alle zulke gemoedsverwoestende en zielbedervende ijdelheeden niet meer te gedoogen, maar als Werken der duijsternisse te keer te gaan, ten eijnde niet alleen alle zulke onregeltheeden, als er uit geboren worden, moogen worden voorgekoomen, maar ook op dat het schrikkelijk Toornvuur van den Almagtigen, dat reets een en andermaal begonnen heeft te smeulen, niet in vollen vlam ontbrande, maar wij met de gemeente Godts aan deese plaatse nevens UEd. M^ôg. dierbaare personen en aanzienlijke Familiën onder UEd. M^ôg. Regeeringe, die wij vuirig en geduirig bidden, dat gezeegent en voorspoedig sij, in veijligheidt en vrede de gunste van den Allerhoogsten mogen blijven genieten in lengte van daagen.

Aldus gedaan in Consistorio den 4 December 1765. (w.g.)
F. F. Folckers, p. t. Cons. praeses.

Thans meenden burg. en raad aan den kerkeraad openlijk het hoofd te moeten bieden: de strijd tusschen beide machten kon niet langer uitblijven en dit was eene geschikte gelegenheid voor de stedelijke regeering om haar macht te toonen. Op Jovis 30 Januarii 1766 werd er eene vergadering met gesloten deuren gehouden, waarin ernstig protest aangeteekend werd tegen bovenstaand schrijven, gelijk uit het „secreet resolutieboek” van die jaren blijkt. We mogen dan ook dat jaar vaststellen als den tijd, waarop de vrijheid van het geven van tooneelvoorstellingen openlijk werd geschonken, al was het dan ook dat het publiek er nog onbekend mede bleef.

De eigenlijke resolutie, welk burg. en raad op gezegden datum namen is vervat in de volgende woorden:

„Ter Vergaderinge zijnde gelesen een zeker geschrift van wegens de Kerkeraad deser Stadt, aan de E. E. Hr. Praesiderende Borgem. Folckers overgegeven, en geteekent door de Eerwaarde Hr. F. F. Folckers in qualiteit als Praeses in der tijt van gemelte kerkenraad, hetwelk behelsde een verhoog tegens alle spectaculen in 't generaal, en een Verzoek aan den

Raad, om niet meer iets van die natuur hier in hunne Stad te admitteren: Waarop zijnde gedelibereert, hebben de H. Hren Borgem. en Raad de E. E. Hr. Praesiderende Borgem. Folckers en zijn Edds. Hren. Adsessoren verzogt en gecommitteert, om den tegenswoordigen temporairen Praeses aan meergemelte kerkenraad bij Hun Ed. te ontbieden, en aan denzelfven, dit geschrift wederom over te geven onder communicatie van deze Resolutie in copia, met ernstige verklaringe van de Welmenige des Raads, hoe zij dezelve gehouden oordeelt, te moeten difficulteren, enige deliberatie aan te leggen over enig geschrift, in hetwelke, zoo in opzigt van den inhoud, als van de form, de Raadt begrijpt en verklaart, de gemelte kerkenraad te hebben geëxcedeert de palen van ordre, van welvoeglijkheid, en van hun officie; weshalven de Raad aan den kerkenraad wel ernstiglijk recommandeert, Hun Ed. Mog. met diergelijken niet meer lastig te vallen." — Coll. accord: (w. g.) P. de Valke, secret.

Dat echter het antwoord, aan den kerkeraad gezonden, van bovenstaanden inhoud zal zijn geweest, betwijfelen we zeer: het was te scherp, en men vreesde misschien oppositie. Vandaar dat er een „resolutie relatief tot vorige nopens gezeyde memorie” genomen werd, welke in vrij wat zachteren vorm gekleed was en aldus luidt:

„Ter occasie van het op heden ter Vergaderinge gelesene vertoog van den Kerkenraad alhier hebben de H. Hren Borgemeesteren en Raad de E. E. Hren Praesiderende Borgem. Folckers en de Hren Zijn Ed. Adsessoren verzogt, en gecommitteert, om aan de Leden, die wegens de Regering sessie hebben in den voornoemden kerkenraad, van de, op heden nopens die materie genomene resolutie, kennisse te geven, onder requisitie, dat dezelve, conform der intentie van den Raad, het in den kerkenraad daarheen te dirigeren, dat zulke adressen niet meer voorkomen, de propositien daarentrent gedaan, ofte nog te doen, hertiglijk tegen te spreken, en in cas van non succes, daarvan illico kennisse te geven aan den Raad, conform aan Hunne Verpligtinge.”

Het duurde niet lang of dit antwoord was aan den kerkeraad meegedeeld, gelijk blijkt uit de acte consistorii van 23 Febr. 1766, waarin we o.a. lezen:

Art. 4. Maakte Ds. Alberthoma der vergaderinge bekend,

dat zijn Eerwaarde voor omtrent 14 dagen zijn absentie van Ds. Folckers, die laatmaal praeses was geweest van de Ed. Mog. Heeren Gecommitteerdens uit den Raadt, den heer praesident Borgemeester Folckers, en zijn Ed. assessoren geciteert, en bij Haar Ed. Mog. in het wijnhuijs was verscheenen, En dat Haar Ed. Mog. als gecommitteerde hem mondeling en schriftelijk hadden te kennen gegeven, dat de h.h. Borgem. ende Raadt vrij wat ongenoegen hadden opgevat over het ingelange opstel teegens de verijdelende spelen en vertooningen uit naam van het Consistorie volgens art. 1 van het vorige Consistorie gedaan, en daar bij de schriftelijke resolutie van de h.h. Borgemeesteren ende Raadt hadden gecommuniceert om het een en ander aan de Eerwaarde Kerkenraadt te communiceren, gelijk mits deesen geschiede.

Art. 5. Dit voorstel behoort en de Res. in copia voorgeleesen sijnde, wierde in omvrage gelegd wat in deesen te doen. So betuigden alle de Leeden van het Eerwaarde Consistorium, dat het hen innerlijk smertede, dat hunne 'oprechte pogingen sulk eenen ongelukkigen uitslag hadden gehad, dat sij in het opstellen en inlangen van dit opstel gene de minste intentie hadden gehad om de Regeeringe te na te komen, en ook niet wisten op die wijze, als in de Resolutio staat, gepeceert te hebben, dog men swijgen en daar in berusten soude, en dat en het opstel van de Eerwaarde kerkenraadt, en de Resolutio van de Ed. Mog. Heeren Borg. ende Raadt woordelijk in de Consistoriaale acten souden worden geinsereert, lujdende het opstel van het Consistorium gelijk in de acten van den 4 Dec. 1765 ad art. 4 is gemelt; En de Res. van de h.h. Borgem. ende Raadt aldus: (volgt de geheime resolutie)."

Hiermede had de stedelijke regeering hare overmacht getoond en haar bleef alleen nog over om die macht voor goed te grondvesten. Dit gebeurde weldra, gelijk wij in 't volgend hoofdstuk zullen zien.

De eerste Komedies.

Na de terechtwijzing van het gemeentebestuur hield de kerkeraad zich eenigen tijd kalm, om een paar jaren later weer op de groote trom te slaan. Het kon natuurlijk niet onbekend blijven, dat de raad niet afkeerig meer was van het tooneelspelen, en waarlijk: 't was goed. Of was het niet bijna eene misdaad dat het Noorden meer dan anderhalve eeuw bij het Zuiden ten achter stond? En dat nog wel in eene academiestad, in een plaats waar de wetenschappen reeds vroeg eene hooge vlucht hadden genomen! In vereeniging met een aantal studenten was er echter eenige jaren te voren een tooneelgezelschap opgericht en thans was de tweede stap, welken men doen moest het tot stand brengen van een tooneelgebouw, wat in 1768 begonnen en in 't begin van 't volgend jaar volbracht werd. Daar dit gebeurde [zonder openlijke goedkeuring van het stedelijk bestuur, zette het eenigszins kwaad bloed, maar meer tegenkanting had men te duchten van de predikanten en ook van den academischen senaat. In 't begin van Januari 1769 had de senaat vernomen, dat er een liefhebberij-tooneel werd opgericht, waaraan ook eenige studenten zich verbonden hadden, en hij achtte deze zaak zoo nadeelig voor den naam der academie, voor de studie, voor de goede zeden, in één woord van zoo groot gewicht, dat hij geen besluit er tegen durfde nemen, alvorens den president-curator er over gehoord te hebben. De curatoren geloofden dat het het best zou zijn om de studenten op de colleges tegen die liefhebberij te waarschuwen, maar de senaat wilde de deelnemers allen onder vier oogen op het onzedelijke er van wijzen, en baatte dit niet, dan door een vaderlijk vermaan trachten hen er af te brengen. Toen de waarschuwing niet hielp belegde men eene vergadering op welke wijze men doel zou treffen tegen die „erroovende en studiedoodende ijdelheid”, en 't slot was eene vaderlijke vermaning. Maar ook dit hielp niet, en het schijnt dat de curatoren en professoren te menschelijk waren om scherper maatregelen te nemen.

Het vaderlijk vermaan van wege den rector, de curatoren en professoren opgesteld, luidt als volgt:

„Aangezien ons niets meer ter harte gaat dan het heil onzer burgers, zijn wij er ernstig op bedacht, dat die dingen van hen worden afgewend, welke wij vreezen dat te eeniger tijd op hun verderf zullen uitloopen.

Daar ons alzoo is bekend geworden, dat van de tooneelvoorstellingen, waarmee men nog niet lang geleden in deze stad is begonnen op te voeren, en de meesten onzer academieburgers wel is waar, overeenkomstig de geaardheid der edelmoe-dige en edele inborst, er zich afkeerig van hebben betoond, er toch enkelen zijn, die zich zoover hebben laten vervoeren, dat zij zich begunstigers en grondvesters betoonden van een genootschap, dat tot dit doel is opgericht en juist daardoor hunne prijzenswaardige zeden zoowel als hunne studiën onwetend in gevaar brengen, kunnen niet anders dan hen vaderlijk vermanen en aansporen, dat zij zich onthouden van eene zoodanige instelling, die niet alleen tot schade der academie strekt, welke door de prijzenswaardige zorg ten opzichte van ernstige wetenschappen eene groote beroemdheid verwerft, maar ook de hoop van ouders en voogden jammerlijk te leur stelt, die hunne kinderen en pupillen naar dezen zetel der muzen gezonden hebben met het doel om die wetenschappen deelachtig te worden, door welke zij te eeniger tijd in staat zullen zijn gesteld om de belangen van staat en kerk te bevorderen.

Wij hopen nu en vertrouwen dat deze vaderlijke vermaning van zooveel invloed bij allen zal zijn, dat zij het gewicht dezer zaak bedenkende, zullen gehoorzamen, en hun leven en hunne studiën voortdurend richten naar het voorbeeld van hen, door wier deugd en door de beroemdheid van wier naam gedurende vele jaren reeds de roem en befaamdheid onzer academie in het buitenland is toegenomen.

Dat zij deswege elke verdere overweging voorkomen omtrent de straf welke hen zal moeten worden opgelegd, die met verachting van ons gezag, met opzet zich deelgenooten en begunstigers betoonen van tooneelvoorstellingen.

Opdat nu niet iemand misschien moge meenen, dat de band niet kan worden verbroken, waardoor men aan dit gezelschap, dat met medewerking van aanzienlijken is opge-

richt, trouw is verplicht, zoo verklaren wij de inwilliging van elk verzoek te zullen weigeren aan hen, die onze burgers op die wijze hebben willen verplichten, terwijl wij elke zoodanige verplichting in rechten van nul of geener waarde verklaren." 1)

De predikanten daarentegen stelden alles in 't werk wat zij konden doen om de komedie te weren, en ook in den raad gingen er nog stemmen tegen op, ja het schijnt dat men van plan geweest is om zich met kracht er tegen te verzetten. Zoo luidt de resolutie van Veneris 17 Februarii 1769: „Op 't geproponeerde ter Vergaderinge, dat zonder enige voorkennisse of toestemminge van den Raad, in de aanstaande week alhier een Comedie stont gespeelt te worden, en 't welk van verren uitzigt in deze tijden zijnde, hebben de hh. Borgemeesteren en Raad de E. E. hr. Praecide-

1) Rector, Curatores et Professores Academiae Groningo-Omlandicae. L. S. „Quemadmodum nihil magis cordi habemus quam salutem civium nostrorum, id serio agimus, ut revocentur ab iis, quae in horum perniciem aliquando abitura veremur.

„Quum itaque nobis innotuerit a Ludis Scenicis, qui haud ita pridem in hac urbe instituti coeperunt, plerosque quidem Academiae nostrae cives, pro ea qua sunt generosi et nobilioris pectoris indole, alienum servasse animum, paucos tamen eo se adduci passos esse, ut societati quae in hunc finem coaluit, se fautores et statores praeberent, eoque ipso et mores laudabiles et studia sua inscienter in discrimen committant, non possumus, quin paterne eos hortemur et moneamus, ut ab eiusmodi instituto abstineant, quod ut in detrimentum Academiae vergit, quae a laudabili severiorum disciplinarum cura maximam celebritatem consequitur, ita Parentum Tutorumque spem misere fallit, qui liberos pupillosve ad hanc Musarum sedem missos iis doctrinis imbuere cupiunt, quibus aliquando apti reddantur ad commoda Reipublicae et Ecclesiae promovenda.

„Speramus autem atque confidimus paternam hanc admonitionem tantum apud omnes valituram, ut momento rei perpense, illi obtemperent, vitamque atque studia ad illorum exemplar dirigere pergeant, quorum virtute atque nominis claritate a multis retro annis haud parum apud externos crevit Academiae nostrae fama et existimatio.

„Hoc ipso omnem ulteriorem deliberationem praevertant de poena in eos decernenda, qui sprete nostra auctoritate, debita opera Fabularum in scena agendarum socios sese fautoresque profitentur.

„Ne quis autem forte existimet, solvi id vinculum non posse, quo societati huic, quae absque Procerum consensu contracta est, fidem obstrinxerit, declaramus nos actionem petitionemque denegaturos illis, qui cives nostros eo nomine convenire voluerint; omnem eiusmodi obligationem ipso iure nullam atque irritam pronuntiantes. Actum in Curia Academica d. 21 Febr. 1769.”

rende Borgem. Ter Borgh en de hh. Syn. Ed. assessoren verzogt en gecommiteert, Hunne gedachten te laten gaan, langs welke meest bekwame wegen 't zelve zoude kunnen worden voorgekomen, voorts den Stads Advocaat Fiscaal Fockens wel ernstig gelast, sig ten allerspoedigsten eene notul of lijst der naamen van de personen, soo zig daartoe hebben ingetekent, magtig te maaken, en dezelve aan Welgemelte hh. Gecommitteerden aanstonts over te geven."

Er scheen haast, er scheen buitengewone haast bij de zaak te zijn, wat zeker voor een deel voortkwam uit de opgewondenheid, en „ten allerspoedigste" werd er een „notul" opgesteld en eene buitengewone vergadering drie dagen later, den 20sten Februari, gehouden, waarin meegedeeld werd dat gecommiteerden aan de opdracht, om te onderzoeken „langs welke meest bekwame wegen, een alhier op te rigtene Comoedie zoude kunnen worden geweert, zooveel mogelijk hadden zoeken te voldoen, egter wegens de kortheid van tijd niet in staat waaren, een volledig rapport uit te brengen, en hebben de heeren Borgemeesteren en Raad deze materie ten zelve eynde gerenvoijeert aan 't Praecidiale departement in 't aanstaande politijke jaar."

Men ziet, dat burg. en weth. er geen haast mee maakten en de opwondenheid op het bericht dat er een schouwburg zou geopend worden schijnt van korten duur te zijn geweest.

Anders was dit met de predikanten: hun verzet was ernstig gemeend. Alleen schijnen zij een beetje laat met de oprichting in kennis te zijn gesteld.

Zoodra het hun echter bekend werd, hielden zij, den 8 Maart, onder voorzitterschap van den predikant Budde eene buitengewone vergadering, waarvan de acte luidt: „Voorgesteld zijnde wat het consistorie behoorde te doen nopens de comedie die men vreesde eerlang gespeelt te zullen worden is algemeen besloten dat elk predikant in zijn kluft en elk Lid des kerkenraads in zijn bijzonderen kring betamendlijke pogingen zal aanwenden om door ernstige waarschouwingen allen waarop zij eenigen invloed hebben van zulke schadelijke en zielverpestende ijdelheden af te manen. Voorts is bij meerderheid omtrent die zelve zaak vastgesteld, dat de heer Praeses benefens de heeren Ouderling Vinsemius, en Archidiaconius Lohman eene mondelinge Commissie bij

de Edele Mog. Heeren Burgemeesteren en Raad zullen uitvoeren en uit naam des Kerkenraads ten besten mogelijk de voortkoming van dat kwaad door het gezach van Hunne Ed. Mog. besolliciteren, tegen welk besluit de Heer Ouderling Cranssen uitdruklyk geprotesteerd heeft met verzoek dat dit mocht worden aangetekend gelijk ook Ds. Budde protesteerde." —

Den volgenden dag daarop hield de raad eene geheime zitting, gelijk uit de secrete resolutie van dien datum blijkt. „Door de E. E. Heer Borgem. Siccama,” zoo luidt het daar, „op heden ter Vergaderinge praesiderende, sijnde voorgedragen dat de Praedicant Budde sig bij Sijn Ed. had geadresseerd, ten einde aan hem, den ouderling P. Vinsemius en den Archidiaconus Lohman mogte worden gepermitteerd ter Vergaderinge binnen te staan, om uit naam van de Wel Eerwaarde Kerken Raad deser Stad te versoeken, dat Borgem. en Raad mogte behagen zoodanige praecautiën en dispositiën te nemen, waar door een gepraetendeerde comedie, welke alhier stond gehouden te worden, wierde verhinderd, en belet: Dat de Heer Praesiderende had getragt den Heer Budde daar van te dissuaderen; welke echter benevens de twee andere gecommitteerden hun daar op hebbende laten aandienen: Hebben de heeren Borgem. en Raad, na gehouden deliberatie, den Secretaris Laman gecommitteerd om op fundament en conforts Resolutie van den 30 Januari 1766, de heeren Gecommitteerden van den kerkenraad te informeren, dat Hun Ed. Mog. niet hebben goedgevonden, hun verzoek om ter Vergaderinge binnen te staan te accorderen, aangezien door den heer Praesiderende waaren geïnformeerd voor hun voorstel, en waarop de Raad reets attentie had genomen.”

Hieruit blijkt ten duidlijkste dat de wereldlijke macht geheel en al over de Kerkelijke gezegevierd had, en nu de predikanten inzagen dat zij van die zijde geen steun meer konden verwachten, sloegen zij een anderen weg in door zelf te doen wat in hunne macht was. Nadat den 23 April onder voorzitterschap van ds. Abresch, door ds. Budde, „nopens de hen opgedragen commissie,” zoo luidt art. 4, was gerapporteerd, „dat hunne Edele Mogenden de heeren Burgem. en Raad niet goed dachten de commissie des ker-

keraads aangaande de zaak der Comedie die hunne Edele Mogenden bekend was, te laten binnen staan, om daartegen een verhoog te doen," schijnt drie dagen later reeds weer eene (gewone?) vergadering belegd te zijn, waarin een nader besluit omtrent de komedie genomen werd. In art. 8 der acte cons. van dien datum heet het: „De comedie dadelijk gespeelt zijnde, is na rijpe deliberatie goedgevonden, ter ampliatie van art. 4 der vorige acten, dat elk Predikant in zijn kluft de heeren van de Regeering, enkel in qualiteit als Lidmaten der gemeente over die zaak zullen onderhouden, en de belangen der Godsdienst en Zeden, nopens dit verzeiend geval onder het oog brengen, of in door Hunnen veel vermogenden invloed mocht zijn om den ter dezen voortgang van dit kwaad te stuiten. Voorts is besloten dat zulken die Leden der Gemeente zijnde, zich zoover onteerd en verlaagd mochten hebben, om als Acteurs op het tooneel te fungeeren, voor dezen keer tijdig gewaarschouwd zullen worden om zich van het Avondmaal te onthouden.”

Moge dit ook van politiek inzicht getuigen, er staat tegenover dat men geen ander besluit kon nemen om tot zijn doel te geraken, doch beschermd als het ware door het gemeentebestuur, was er weinig tegen den opgerichten schouwburg te doen. Men had zich gerust bij de zaak kunnen neerleggen, want wat er tegen aangevoerd werd, moest de gemoederen wel verbitteren: het nieuwe licht dat eindelijk ook voor onze oogen was opgegaan was niet uit te dooven. Intusschen schijnen de predikanten op het verbieden om 't avondmaal te gebruiken (zie den laatsten zin van bovenstaande acte) teruggekomen te zijn, want de zin is weer doorgehaald. Den 28 Mei werd een nader besluit omtrent de acteurs genomen, waarin „nopens de Comedie ter ampliatie van art. 8 der vorige vergadering is vastgesteld, dat de predikanten de Acteurs of Actrices die zy in hunne kluft en mochten hebben ernstig daarover zullen onderhouden, en daarbij onder het oog brengen, dat het consistorie het zeer ergerlijk zou vinden indien zij zich verstoutten om het H. avondmaal te genieten; waarvan tegen het volgend nachtmaal rapport gedaan (zou) worden.”

Intusschen nam het gemeentebestuur nog altijd den schijn aan dat het niet ingenomen was met den schouwburg, want

de resolutie van Woensdag den 12 April 1769 luidt: „Op 't geproponeerde ter Vergaderinge dat op morgen de Comoe-die stond gespeelt te worden hebben de heeren Borgem. en Raad de E. E. heeren Praesiderende Borgem. van Sijzen en de heeren Syn. Ed. adsessoren verzocht om de Commissie, opsigtelijk deze materie bij den Raad gedecreteert, ten spoedigste te exerceeren, en daarvan ter Vergaderinge te rapporteren.”

Dit rapport dat de commissie den 24 April d. a. v. inleverde is een merkwaardig stuk. Het luidt als volgt: De heer Praesiderende Borgem. Van Sijzen en Sijn Ed. heeren Adsessoren zich aangespoord siende door eene resolutie commissoriaal den 12 April jongst op den Heer Praesident en Sijn Ed. heeren Adsessoren geslagen, en eerst na de gespeelde Comedie ter hunner kennis gebracht, om ten spoedigsten te exerceeren eene commissie dien aangaande in het vorige polityke jaar den 17 Februarii gedecreteerd, op den toenmaals Praesiderenden Borgem. Ter Borgh, en Sijn Ed. heeren Adsessoren en bij surrogatie van den 21 op het praesidiaal departement van het volgende jaar, doch waarmede hunne Ed. schijnen te hebben getemporiseerd, gelijk ook de tegenswoordige heeren gecommittcerden, om in eene zaak die alleen oppervlakkig beschouwd in 't gemeen so veel opzigt maakt door de strijdige opinien, en vooroordeelen niets dan met rijpen rade te besluiten, hebben de eer UEd. Mog. te rapporteren,

Dat zij gemeend hebben het stuk in quaestie te moeten beoordelen als Regenten die de regels van een gesonde politie afleiden uit de gecombineerde beginsels van sorge voor de beswaringe, en van de goede zeden, en van de Burgerlijke Vriehed van hunne ingesctenen: En dienshalven om niet te veel toe te geven, noch aan eene willekeurige permissie of prohibitie, noch aan eenen ontijdigen, schoon andersints loffelijken ijver tegen alles wat uit sijne nature, of gevolgen de goede zeden kan benadelen; voor eerst de zaak in quaestie, of het geval waarover, te moeten constateren, en daaruit hun praeadvīs te moeten formeren.

Dat de zaak in dat ligt beschouwd zijnde, de vraag niet is in 't afgetrokkene of Toneelspellen in 't algemeen kunnen dienen tot verbeteringe der zeeden, dan bij een aanklevend

misbruik tot derselver verijdelinge, en dus gepermitteerd, of ongepermetteerd zijn. Een punt waar over bij Moralisten, Godsgeleerden en politiken word gecontraventeerd.

Noch of hier een Toneelspel bij publike autoriteit sal worden ingevoerd wanneer behalven de bovengemelde consideratie de situatie van onse stad, als een academiestad, die teffens met militair guarnisoen is voorsien, en de omstandigheid der tijden in aanmerkinge soudén koomen.

Maar dat de vraag van een geheel andere nature is en in dien opsigte tweeledig: Voor eerst of deese onderneming kan worden gerekend, als een publijk Toneel door de Hoge Overigheid gewettigd: dan als een particuliere institutie van een particulier genoodschap, zonder aveu van de Regeringe ingegaan.

Waar omtrent de beslissing niet swaar sal vallen, als men deselve vergelijkt met musijk concerten, en andere divertisementen van dien aart: terwijl hier even als daar particuliere personen, op hunne particuliere kosten, in eene particuliere het zij eigene, het zij gehuurde woninge, zich selven een bepaald getal genodigde gasten, verlustigen:

Al hetwelk niet vald onder het denkbeeld van een publijk Toneel Spel, waar in Comedianten van prosessie, lieden van laage conditie, te beteugelen door het opsigt van de Magistraat, het publijk om geld dienen.

Ten anderen in hoe verre sulc eene particuliere societeit als deese, onder den gepraetendeerden titel *pro excolenda eloquentia* (om de welsprekendheid te beoefenen), een object van publijke voorsieninge zij:

Waaromtrent zij Heeren Gecom. vermeenen te moeten in agt nemen, dat zaaken, die in haare nature alleen beschouwd, afgetrokken van de mogelijke gevolgen, niet beslist zijn tegen de goede zeeden te incurreren, en diens volgens, door geene wetten geprohibeerd, dienen te worden overgelaaten aan de moreele principes van meerderjarige ingeseten, of aan de directie van die geene, welke het bestier over minderjarigen, of aan hun opsigt toevertrouwde personen hebben: gelijk in het laatste geval de Academische Senaat sich bevind, en welke ten dien opsigte uit voorsigtige motiven haare Jeugd daar van Vaderlijk heeft gedehorteerd: heen ter tijd, en so lange der Regeringe met legaal geblijkt,

dat derselver behandeling of onafscheidelijke consequentien, tegen de regels van de gesunde politie en goede zeeden inloopen.

Behalven dat een politike voorsigtigheid dicteerd, dat in zaaken van dien aart voor uit te loopen, wel eens gevolgen na zich sleept, die door eene getemperder beschouwing zouden zijn voorgekomen.

Dat dienshalven zij Heeren Gecom., geene swarigheid maken UEd. Mog. te praeadviseeren,

Dat hun voor als nog geen weg schijnt geschapen, om door een publijk verbod van de Regeringe die Societeit te beletten. Maar dat de eenigste middelen om zich tegen gevreesde gevolgen gerust te stellen, bestaan in vriendelijke persuasies van die geene, welke uit hoofde van opsigte, of andere relatien betrekking hebben tot personen, daar in gemeleerd, om deselve te waarschuwen, van niet onder den schijn van geoorloofde exercitien, of vermaken te vervallen tot ijdelheden, die van welken aart ook louter tijd verkwistende soudensijn, of de goede zeeden kwetsen.

En aan de zijde van de Regeringe, om een wakend oog op het beloop van deese Societeit te houden, en te doen houden, dat deselve niet vervalle tot eenige excessen, zo in de zaken die verhandeld worden, als in de maniere, omstandigheden, en natuurlijke gevolgen, welke tegen de goede politie, en zeeden inlopende, naar de wetten van den Lande corrigibel soudensijn.

Waarop sijnde gedelibereerd, hebben de heeren Borge-meesteren en Raad, de heeren gecommiteerden voor hunnen genomene moeite bedankende, Hun met het uitgebrachte Rapport geconformeerd."

Dit rapport geeft inderdaad volle vrijheid om tooneelvoorstellingen te geven wat dan ook den 13 April 1769 en vervolgens eens in de week, gewoonlijk iederen Donderdag geregeld geschiedde. Over den schouwburg zelven valt niet veel met zekerheid mede te deelen; alleen weten we dat hij in de Brugstraat stond en dat het eene vrij groote houten loods was, welke op steenen fundamenten, ongeveer een voet boven den grond, rustte. Of de voorgevel reeds, gelijk later na de verplaatsing, van steen opgetrokken was, weten we niet. De overlevering zegt, dat de voorstellingen

reeds dadelijk veel volk trokken. Het gebouw was het eigendom van eenige gegoede burgers, die zelve als acteurs en actrices (geen mannen in vrouwenkleeding) optraden, terwijl eenige studenten zich tevens er aan verbonden hadden om eene rol te vervullen. Welke stukken er opgevoerd zijn en welke de acteurs waren, is onmogelijk mee te deelen. De eenige bron waaruit men, zij het ook niet voor de eerste jaren der oprichting, dan toch voor latere tijden merkwaardige stukken en bescheiden zou kunnen putten is de oude Groninger Courant, maar al de jaargangen zijn, een paar jaar geleden, omdat er geen enkelen liefhebber voor te vinden was, helaas, voor scheurpapier verkocht en daarmede een zeer belangrijke factor voor de geschiedenis van onze stad vernietigd. Wat buitendien ten opzichte van het tooneel hier nog bij komt is, dat de komedie geen publiek gebouw was, zoodat er naar 't schijnt geene aantekeningen zijn gehouden. Men duldde het gebouw, maar een openbare vergunning heeft men nooit verkregen. Zoolang alles zonder opspraak zijn gang ging, bemoeide het gemeentebestuur zich er niet mee, maar de kleinste aanstoot dien het kon geven, was naar 't scheen der gemeente een doorn in 't oog. Dit wordt duidelijk uit de resolutie van 15 Dec. 1769, luidende: „Op 't geproponcerde ter Vergaderinge dat onder anderen in de Groninger Courant een annunciatie wierd gevonden, dat in de boekwinkel van J. Bolt was te bekomen het treurspel so eerstdaegs op de Groninger Schouwburg soude worden vertoont: en dat daar soude schijnen of een publique autoriteit of avcu daar aan wierde gegeven: Hebben de heeren Borgemeesteren en Raad goedgevonden en geresolveert dat door een Raadsdienaar aan de boekverkooper J. Bolt sal worden aangesezt, van sig in 't toekomstige sorgvuldig te wagten om dergelijke bekendmakingen niet in de Groninger Courant te doen setten; wordende de heer Praesiderende Borgem. versogt die ordre te willen geven.”

Dat deze advertentie evenmin aan de oogen van den kerkeraad ontsnapte en dat deze raad er eveneens protest tegen aantekende zal geen verwondering wekken. In eene buitengewone vergadering d.d. 18 December werd deze zaak ter sprake gebracht, en de acte van dien datum is in

zooverre merkwaardig omdat er ten duidelijkste uit blijkt hoeveel opgang de schouwburg maakte, daar hij reeds de Groninger schouwburg werd genoemd. De vierde paragraaf van die acte luidt n.l. als volgt:

„Werd voorgesteld, dat in den Groninger-Courant van laatstleden vrijdag een advertentie gevonden werd van een toneel-stuk, met die stoute bijvoeging dat hetzelfde eerlang op het Groninger-Schouwburg zou vertoond worden, en in bedenking gegeven, of men daar tegens niet iets konde en behoorde te doen, dewijl men niet wist, dat dat zo genaamd Groninger-Schouwburg, door de hoge Regering dezer stad, of regtstreeks of van ter zijde, gepermitteerd en protectie verleend was, zonder het welk evenwel het met regt zo niet kon genaamd worden. De Heren uit de Regering, in deze vergadering als ouderlingen sessie hebbende, gaven daarop te verstaan, dat bij hun Ed. Mog. reeds tegens advertentien van dien aard gewaakt, en de nodige voorziening te werk gesteld ware, ten einde die in het vervolg in den Courant niet meer te kunnen lezen; waar in de vergadering, met eerbiedige betuiging van blijde vergenoeging en hartelijke dankzegginge, berust.

Bij deze gelegenheid stelde een ander eerw. lid dezer vergadering voor, of tegens dat spel zelf, te onregt groningerschouwburg genaamd, waar tegens reeds openlijk betuigd, dat te allen tijd een zielverpestende iedeleid te agten en althans in deze dagen van gods gedugte oordelen, waarin de veepest zoo geweldig woedt, en men in andere provincien van ons lieve Vaderland buitengewone bededagen en openbare bedestonden houdt, hoogst onbetaamlijk en ongeoorloofd was, niet wat naders diende en met enige verwagtinge van gewenschte vrugt konde te werk gesteld worden.

Alle de Leden dezer vergadering betuigden eenparig uit enen mond hunne gevoelige smart over die verleidende iedeleid, maar niemand wist enig middel, met hope van gunstigen uitslag, aan de hand te geven, beter dan dit, dat alle leden dezer vergadering, zo dikwerf er zig gepaste gelegenheid toe op mogte doen, bij Heren van Regering en anderzins op alle best mooglijke wijze, alles tragten te doen met allen iever, wat zou kunnen strekken tot stuiting en uitroeijing van dit schadelijk en veruitziend kwaad, dat de

predikanten in 't bijzonder bij de Heren Regenten, die in hunne kluften wonen, daarop vriendelijk en ernstig mogten aanhouden, en voorts in het openbaar allen eenparig op ene bedaarde, overredende en kragtige wijze tegens die verderflijke iedelijkheid dienden te betuigen, en er de gemeente tegens te waarschuwen."

Men ziet het: goede raad was in dezen duur voor de gezaghebbers over de kerk, men wist niet wat men moest doen en daarom zweeg men. Hoeveel te meer er tegen geijverd werd, des te meer aanhang kreeg de schouwburg. 't Was als gewoonlijk: verboden vrucht is zoet. Hocver de predikanten echter gingen ziet men uit art. 2 van de „post acten" d.d. 24 Febr. 1771, en zullen we beneden zien. Deze acte toch luidt:

„Wijl de Toneel-speelen hier niet alleen hun gang gaan, maar ook zelfs Dinsdag na den Biddag, tot groote ergernis der gemeente gehouden zijn, wierd er voorgesteld of men, daar allen de getrouwe vermaningen van den predikstoel gedaan, van geen gewenscht geval waren, om dezelve zo veel mogelijk tegen te gaan, niet nog iets meer zou kunnen doen, waarop gedelibereert zijnde, was de vergadering van oordeel en resolveerde dat elk predikant in zijn kluit met of zonder ouderling zo als het een goed-dagt, de acteurs of derzelve ouders, zo als dat het gevoeglijkst wierd geoordeelt, aan te spreken en een van die ergernis gevende ydelheden af zou manen."

De zaak bleef dus gelijk zij was en in de eerste jaren hoort men niets meer van de komedie, noch in de vergaderingen van 't stedelijk bestuur, noch in die van den kerkeraad, totdat de opera op nieuw stof tot klagen gaf. Zoo werd in de vergadering van den 25 Febr. 1779 voorgesteld, „of (vermits er, deser dagen, in dese stad eene vertooning van ydelheid is), 't niet voegzaam sijn souw, daaromtrent versoek te doen aan hunne Ed. mog. heeren van den Raad. De vergadering vernam sulks met innig leedwesen, te meer, daar in dese week de plechtige Boetdag gezonden is, en 't Lijden van den heer Praeses te committeeren bij den heer Praes. Burgemeester met versoek namens deze vergadering, of daaromtrent niet eenige voorsiening geschieden kon, soo niet tot wegneming, ten minsten tot inkorting van den tijd dier vertooning."

Het volgende jaar vernemen we dat er een dergelijk verzoek gedaan werd, en in de post acte d.d. 12 Febr. lezen we dat ds. Sijpkens aan de vergadering bekend maakte, „dat de heer praes. Burgemeester zijn weleerw. (bij 't uitvoeren der commissie des kerkeruads, nopens de opera) versekerd had, dat de, daartoe gestelde tijd niet souw geprolongeed worden.”

De opera trok evenals de schouwburg, naar 't schijnt, veel volk, waardoor het gezelschap verlokt werd om ook gedurende de kermis, welke in de maand Mei gevierd werd en wordt, hier ter stede zijne tenten op te slaan. Dit was vooral in 't oog van ds. de Blau zulk een steen des aanstoots dat hij van den kansel, zelfs in zijne gebeden, tegen de stedelijke regeering, welke dit toestond, te velde trok. De Raad, hierover ten zcerste gebelgd, kwam terstond er tegen in verzet en toonde daardoor dus zijne meerdere macht. Het geheim resolutieboek toont dat men op Vrijdag den 5 Mei 1780 over die zaak terstond twee geheime zittingen hield, waaromtrent het volgende is opgeteekend:

„Op het gemoveerde ter vergadering dat ds. de Blau gisteren middag in martinikerk predikende zig in Caesive termen zo wel in de toepassing als in de gebeden zoude hebben uitgelaaten omtrent de Regeringe opsigtelijk het toestaan van het speelen der opera gedurende de kermis in deese stad, hebben de heeren Burgemeesteren en Raad na gehouden deliberatie de Ed. heer Praesiderende Burgem. Siccama en zijn Ed. adsessoren versogt en gecommiteert, om hetselve nader in commissie te overweegen, en te besoigneeren wat in deesen ter maintien der Hoge Regeringe behoorde te worden gedaan op rapport.

Eodem tweede Sessie.

Gehoort het rapport van de heer Praes. Burgem. Siccama en zijn Ed. heeren adsessoren, dewelke hunne gedagten hadden laten gaan over het geproponerde in de resolutie van heeden morgen vervat, hebben de heeren Burgem. en Raad na gehoudene deliberatie de Ed. heer Praes. Burgem. Siccama en zijn Ed. adsessoren versogt den heer Predikant de Blau voorzeg te doen denuncieeren en deselve in serieuze termen onder het oog te brengen het misnoegen en indignatie met welke Hun Edelmog. vernoomen hebben de verre-

gaande Caesive uitdrukkingen van zijn Eerw. in de op gisteren agtermiddag gehoudene predikatie in de Groote kerk alhier opsigtelijk de opera door de Regeringe toegestaan, niet teegenstaande een adres van de kerkeraad aan de Heer Praesid. was gedaan om de gemelde opera niet langer als de kermis te doen duuren, en waarop vriendelijk en voldoende door Zijn Ed. was geantwoord, doordien hetselve is strekkende tot declin. voor de Hooge Magt, aan Hun Edelmog. toevertrouwt, en dat Hun Edelmog. verwagten dat Zijn Wel Eerw. in het toekomstige niet alleen zal zorgen, van in het oefenen van zijnen dienst, hetzij uitdrukkelijk, hetzij ingewikkelt enige termen te gebruiken, waardoor de goede Ingesetenen van hunne pligt van gehoorszaamheid aan hunne wettige overigheid afgetrokken worden en bij hun in vilipendie gebragt maar dat zig veel eer zal zoeken te kwijten van de pligt een goed burger der Maatschappij en Leraar van het Euangelium passende, en langs dien weg de lessen van zijnen Grooten meester na te volgen, of dat Hun Edelmog. bij gebreeke van dien in de indispensabelste verpligting gebracht zullen worden hier in zodanig tot zijn Eerw. leedweesen te voorsien als deselve ter maintien van de aan Hun Edelmog. toevertrouwde post zullen oordeelen nodig te zijn.

Saturni den 6 May 1780.

De Ed. Heer Praes. Burgem. Siccama en zijn Eds. adessoren hebben ter vergadering gerapporteert dat Hun Eds. in gevolge resolutie van gisteren de Wel Eerw. Heer Ds. de Blau voor zig in commissie hadden doen denuncieeren, en zonder zig, conform des Raads welmeininge; met zijn Eerw. in te laten in een detail of verdediging van hetgeene zijn Wel Eerw. donderdag nademiddag in martini kerk hadde gesegt, aan zijn Eerw. den inhoud van bovengemelde resolutie hadden gecommunieert en voorgeleesen invoegen hierna verbatenus is geinsereert.

Hun Edelmog. de H. Hrn. Burgemr. en Raad tot hun uiterste verwondering, en met geene mindere verontwaardiging hebbende vernoomen dat UwEerw. zig op gisteren nademiddag op de Predikstoel in de Groote kerk, zo verre in drift is te buiten gegaan, dat de Regeringe door UwEerw. voor de gemeente in onbehoorlijke termen niet alleen in de

toepassing maar zelfs in de gebeden over het toestaan van de Opera is getraduceert, niet tegenstaande een adres door de Consistorie was gedaan aan de Heer Praes. om de opera niet langer als dese kermis te doen voortduuren, invoegen hetselve bij den Raad was geaccordeert, en het geen gunstig door zijn Ed. was beantwoord, hebben ons uit Hun Edelmog. midden gecommiteert om UwEerw. daarover des Raads ongenoegen en indignatie te kennen te geeven, met serieuze recommandatie dat UwEerw. zig inkomstig niet alleen van dusdaane hatelijke uitdrukkingen in den dienst, hetzij uitdrukkelijk hetzij ingewikkelt tegens de Regeringe en derselver bestier en administratie van politie kome te menageeren, als enkel strekkende tot vilipendie van de hoge Regeringe, en de goede ingesetenen van hunnen plicht van gehoorsaamheid af te trekken; dat zijn WelEerw. in tegendeel zig zal zoeken te kwijten van de pligt een goed burger eener maatschappij en Leeraar van het Euangelium passende en langs dien weg de lessen van zijnen grooten meester soeken na te volgen opdat Hun Edelmog. in de indispensabelste verplichtingen zullen worden gebragt hierin zodanig tot UwEerw. leedweesen te voorsien als deselve ter maintien van de goede ordre en van de aan hun toebetrouwde post, zullen vermeenen te behooren.

Waarop zijnde gedeliberceert hebben de HHren. Burgemren. en Raad de Heeren Gecomt. voor hun genoomen moeite bedankende zig het gerapporteerde laten welgevallen en geapproveert.

Hiermede was alle kerkelijke tegenstand voor goed onderdrukt, en toen in 1789 eene tweede komedie, n.l. in de groote Leliestraat geopend werd, achtte men het zeker het best om geen protest weer aan te teekenen, en toen toch een zeker lid op de vergadering van den 28 Mei 1789 vroeg „of niet iets, en wat, konde en behoorde gedaan te worden tot weering van Comediën en ijdele spellen, zo als die heden daags worden ingerigt,” werd deze zaak, „om 't gering getal der tegenwoordig zijnde leden uitgesteld tot nadere gelegenheid.” Men dorst de zaak niet meer aan, men gevoelde zich machteloos, van daar dat zij den 16 Juli weer werd uitgesteld tot nadere gelegenheid, en den 28 Aug. d. a. v. weder; den 8 Oct. weder „tot de presentie der heeren ouderlingen uit de

regeering," den 26 Nov. nog eens en den 14 Januari 1790 werd eindelijk „de propositie aangaande de komedien in tegenwoordigheid der heeren ouderlingen uit de regeering, vernieuwd, en hun ed. vriendelijk verzogt bij voorkomende gelegenheid hunne pogingen bij heeren burgem. en raad aantewenden tot weering van alle die schadelijke vertoningen.

Dat was het einde van 't lied, dat men aan de ouderlingen „vriendelijk verzogt" om „bij voorkomende gelegenheid pogingen tot weering" van de komedies aan te wenden. De strijd was volstreden!

Onze Komedies in de 19de eeuw.

De vraag waarom er besloten werd een nieuwen schouwburg den oude ter zijde te stellen, is niet met zekerheid te beantwoorden. De overlevering zegt, dat er tweedracht onder de eigenaars en bestuurders ontstaan was, nadat het verscheidene jaren te voren tot een publiek gebouw, waar ieder kon komen, gemaakt was. Dit leidde er toe dat de aristocratie en de rijke burgers zich afscheidden om met groote geldelijke offers te verkrijgen wat zij wenschten. Een der gevolgen was dat de eerste kort daarna werd opgeheven, terwijl de laatste, de „Heeren-komedie" genaamd tot bloei kwam. Dit gaf aanleiding dat vier heeren beproefden om het verlies te vergoeden, door een houten tent van kermislieden te koopen en hieruit en uit het oude gebouw de „Burger-komedie" te bouwen in 't begin dezer eeuw. Zij werd opgericht even buiten de Oude Poelepoort.

Behalve deze beide zijn er nog een paar liefhebberij-gezelschappen geweest, waarop wij het eerst de aandacht vestigen.

In de eerste plaats dat van Urbanus of Uurbanus. Terwijl de burger-komedie in vollen bloei stond richtte een zekere kastelein Urbanus in 1810 vooraan in de Heerestraat een

lokaal in voor een tooneelgezelschap, dat hij bij elkaar zocht, voor een groot deel bestaande uit lieden uit de mindere volksklasse. De bovenwoning richtte hij voor een tooneel in, waarvan het achterste gedeelte voor een conversatiezaal en buffetkamer, evenals de beneden voorkamer, terwijl de kelder het tooneel van een publiek huis aanbood. Zijn gezelschap richtte hij daarom in geen deele op ter wille van de kunst, maar alleen om zaken te doen. Wij zouden dan ook geene melding maken van deze gelegenheid, ware het niet dat het betrekkelijk goede gevolgen had gehad.

In die sombere jaren, waarin het geld geene waarde had, werden door gegoeden remplaçanten voor hunne zonen gekocht voor buitengewoon hooge prijzen, zoodat velen van 10 tot 20 duizend gulden er voor gaven. Daar deze remplaçanten, zooals zij meenden, als het ware den dood voor de oogen hadden, wenschten zij het klein stukje leven nog onder genietingen door te brengen. Gedurende de weinige dagen — gewoonlijk van drie tot zeven dagen — dat zij in de stad konden zijn, leidden zij het liederlijkste leven, dat men kan bedenken. Des daags — zoo werd ons door eerbiedwaardige oude lieden meegedeeld — reden zij tusschen twee lichtekooien gezeten door de stad en gooiden het geld te gribgrab. Urbanus zag ze te lokken. Hij richtte spoedig een tooneel op, waar ieder kon komen, omdat de entrée zoo laag mogelijk gesteld was, n. l. slechts op 25 cent. Het volk stroomde er heen: Hollanders en Franschen, werklieden en remplaçanten. De tooneelen welke men ons hiervan vertelde zijn te schrill om ze aan het papier toe te vertrouwen.

Overigens wist Urbanus wel wat hij deed: hij engageerde de jongelui die het meest voor het tooneel geschikt waren. Met grof geld wist hij hen voor zich te winnen, en hun spel viel buitengewoon in den smaak. Op  en avond — men speelde bijna iederen avond — werden er twee   drie kleine stukjes ten beste gegeven. Dit was gemakkelijker dan men wel denken zal, omdat hij eenige minderen aan de burgerkomedie had weten te onttrekken. Een der stukken, dat er zeer vaak gespeeld werd, was de Kluizenaar of Formatera. Daar hij geene vrouwen voor het tooneel zal hebben kunnen engageeren, werden hare rollen, door mannen in vrouwen-costumes vervuld. Toch is het later eenige malen hier

voorgekomen dat een paar meisjes eene rol vervulden.

Behalve het volk uit de lagere standen der maatschappij kwamen er toch ook eenige burgers, die belang in het tooneel stelden, o. a. de aandeelhouders der burger-komedie om te zien of er jongelui van aanleg onder de acteurs waren, en, kunstemakerij gewoon, sloegen zij van verbazing hunne handen ineen. Zoo iets hadden zij nog nooit gezien! Inderdaad schijnt Urbanus jongelieden met zeer veel talent gehad te hebben, waaronder Sladoot, Blank, Sobering, Hajes en anderen, die later aan de burger-komedie uitstekend hunne rollen vervulden. Zoolang dezen hier overvloedig geld verdienden bleven zij, een enkele misschien uitgezonderd. Maar het was een tooneel van korten duur en na den tocht naar Moskou verviel het al heel spoedig.

Een ander liefhebberij-tooneel was dat bij den heer Andries Ellenberger op de bovenzaal in zijn huis in de Pelsterstraat. Hier kwamen in de jaren 1822 en 23 jongens en meisjes uit den burgerstand en tusschen 12 en 18 jaar oud, bijeen en richtten er een „oefeningsschool” op voor hen die zich voor het tooneel wilde bekwamen. Zij gaven dan ook geene openbare voorstellingen, maar voor de opvoering van het een of ander tooneelstuk ontving ieder lid één kaartje, waarop hij vier zijner familieleden kon introduceeren. De voorstellingen hadden altijd op een Donderdagavond plaats en wel om de veertien dagen van November tot Maart. Leden er van waren o. a. Ellenberger Jr., A. en F. Winter, Monsée, J. J. Wickenhagen, Broese, Lybering, Nol (fourier), Piet Planché, mej. de Cornillon, mej. Boekhoudt, enz.

De werken welke men hier ten tooneele werden gebracht waren meest grappige stukjes in één bedrijf, zooals „de Vrouwelijke Schildwacht,” „landhuis aan den Heereweg,” „Wat het lot biedt,” „De kluizenaar of Formatera,” „Siegfried van Howard,” enz.

Was de voorstelling geëindigd, dan bleef het gordijn een poosje naar beneden, en van het tooneel werd alles met touwen door eene opening in den zolder naar boven gehaald. Was dit gedaan, dan werd het gordijn opgetrokken en het tooneel was in eene balzaal herschapen. Thans ving de eigenlijke pret eerst aan, en 't was altijd laat in den nacht voor men scheidde.

Daar het voor een groot gedeelte geen jongelieden van goeude burgers waren, werden de verteringskosten vrij hoog, en de jonge acteurs en actrices ontzagen zich niet om op naam hunner ouders groote rekeningen te maken, en dit was de oorzaak dat deze aangelegenheid reeds in 1824 ophield te bestaan.

Maar even als bij Urbanus waren ook hier de aandeelhouders der burger-komedie bij de voorstellingen tegenwoordig geweest en hadden er jongelieden van talent aangetroffen, die zij daarna engageerden.

Intusschen hadden andere jongelieden ook plezier in het tooneel gekregen, zoodat zij eveneens beproefden tooneelvoorstellingen te geven. In 't jaar 1824 ten minste vinden we een gezelschapje in de Visscherstraat, dicht bij de Kijk-in-'t Jatstraat. Hier kwamen David Alting, Lambert Bening, Derk Sobering en anderen samen en richtten er op den zolder een tooneel op, waar ieder tegen een entrée van 10 cent kon komen. Daar men langs een ladder op den zolder kwam, was het spoedig een algemeen gezegde om te vragen: ga je mee voor 10 cent de ladder op? Iederen Zondagavond had hier eene voorstelling plaats.

Intusschen bereikte de burger-komedie haar toppunt van bloei. Dit gebouw dat eerst in de Brugstraat had gestaan, was in begin dezer eeuw verplaatst even buiten de voormalige Poelepoort, waar te voren een kollebaan geweest was. Het stond achter een naar 't uiterlijk gewoon burgerhuis, wat het oorspronkelijk ook geweest was. Het gebouwtje van eene verdieping had door twee naar elkander toeslaande deuren gemeenschap met de straat. Achter deze deuren — dus aan straat — had men de koffiekamer. Ging men naar den schouwburg, dan moest men door het smalle gangetje, dat tegenwoordig nog bestaat. Links in dezen gang was een deur en trad men hierdoor, dan kwam men op eene opene plaats van ongeveer 10 voet breedte; links van deze had men de achterdeur van de koffiekamer, rechts de voordeur en dus het front van de burger-komedie. Door de achterdeur mocht men naar de koffiekamer, waar de jongelieden v or en ook wel na de voorstellingen een gezellig uurtje sleten. Deze voorstellingen hadden altijd des Zaterdag avonds om de veertien dagen van November tot Maart plaats,

en men was niet als van de heeren-komedie, of wel van de societeit, lid, maar ieder die wilde kon er heengaan. De eerste rang kostte *f* 1,50 de persoon, de gallerij 70 cent en voor de loges d'avant scène betaalde men *f* 2 de persoon. Er was plaats voor 500 personen en in de beste jaren was deze schouwburg altijd propvol.

Eigenaren aan het gebouw waren vier heeren, n.l. de Winter (de vader van A. en T. Winter), Sleutelaar, van Roosmalen en Roos, die allen een gelijk aandeel hadden. De tent zelve was gebouwd uit die in de Brugstraat en uit eene welke gekocht was van een kermistroep, welke op de kermis Groningen bezocht en slechte zaken gemaakt had. Gedeeltelijk was zij van steenen, gedeeltelijk van houten muren voorzien. De voorgevel namelijk was geheel en de fundamenten waren een paar voet boven den grond van steen opgemetseld, terwijl zij een dak van roode pannen had. Tot spreuk voerde zij:

De kunst verwint, door deugd en rede steeds geleid,
De domheid, huichlarij en bijgeloovigheid.

De voornaamste acteurs en actrices waren van Roosmalen, de oude heer Sleutelaar, Alting, Harm Kruger en de dames Heckart, Wijnholts, Ellenberger, Krui (later mevr. Sichterman), Teelke Boekhoudt (later gehuwd met Harm Kruger) en Sélissen (later gehuwd met Lybering). De stukken welke er opgevoerd werden waren bijna allen vertaald uit het Duitsch, voornamelijk van Kotsebue, die zeer gezocht was. Het waren o. a. De dood van Rolla, De onechte zoon, Menschenhaat en berouw, De krijgsvaders, 't Punt-dicht, enz.

Het orkest bestond uit 12 tot 18 burgers, waaronder de oude heer Winter (1e viool), Wichelmeester (trompet), Kristhoff (alt), Otto (de stadsdansmeester), Wijnholts (bas), Theissen (fluit), terwijl ook mej. Winter enkele malen als eerste viool meespeelde.

In 1819 bij installeeren der vendels werden deze burgers door militairen vervangen. Hiertoe behoorden o. a. A. en T. Winter, Richard, Backer, Leurts, Otto, Selissen, de Cornillon, Dassel, Folkerts, enz.

Ofschoon de zaak van particulieren uitging, was het inderdaad voor de acteurs niets dan eene liefhebberij, daar zij

niets van de gemaakte kosten terug ontvingen, terwijl aan de actrices de kleederen vergoed werden. Voor het overige waren al de entréegelden voor de eigenaars, die tevens het bestuur uitmaakten, en na afloop der 10 à 12 voorstellingen een zeer kostbare biefstukpartij aan de acteurs en actrices gaven.

In 1812 en 1813 engageerde de burger-komedie vele jonge spelers, daar van de ouden velen bedankt hadden en anderen gestorven waren. Tot deze nieuwen behoorden o. a. Sladoot, Blank, Hajes en Sobering, terwijl in 1824 Wickenhagen en mej. Jeziena Selissen aan de B. K. verbonden werden. Haar bloeitijd was echter voorbij — deze duurde van 1812—1820 ongeveer — en meer en meer ging zij achteruit. De verschillende redenen lager in de eerste plaats hierin dat velen trouwden en dan het tooneel verlieten en ten tweeden dat anderen zich aan de heeren-komedie verbonden, doch vooral hierin dat men het minder aangenaam vond om altijd een bordeel voorbij te gaan, wat de ouders van jongelieden zeker het minst prettig vonden, alsmede dat de burger- en de hoogere stand zich langzamerhand bij elkander hadden aangesloten, en met elkaar de heeren-komedie bezochten.

Bij het uitbreken der cholera werd het spelen langen tijd gestaakt, en daarna had er nog wel eens eene voorstelling plaats, maar haar tijd was voorbij en eenigen tijd later werd de tent verkocht en naar Emden verplaatst, waar zij voor eenige jaren nog bestond.

Thans nog een en ander over de „Heeren-Komedie.” De lotgevallen van dit gebouw liggen voor een groot deel in het duister. Toen het uit de Groote Leliestraat in 1806 naar de Groote Kruisstraat werd verplaatst kreeg het den naam: Heeren-Komedie en de spreuk: *Utilitatis et iucunditatis ergo* (tot nut en genoegen), maar al wat er tusschen 1779 tot 1806 voorgevallen is met deze komedie, is zeer moeielijk, zoo niet onmogelijk om opgediept te worden. Toch meenen we te mogen vaststellen dat groote uitgaven aan de eigenaars te groote schatten gelds gekost hebben om de zaak op denzelfden voet staande te houden. In 1810

en 1812 kochten zij echter nog een paar kamers en een plekje open grond in de Kijk-in-'t Jatstraat met het doel op het front der komedie in die straat te krijgen. Maar het gekochte werd niet betaald en alles werd daarop voor schulden verkocht, waarbij het in handen van andere heeren overging. Eenige jaren werden er daarop bij gelegenheden voorstellingen gegeven, maar de societeit de Harmonie, welke er schuins tegenover lag, en de burger-komedie waren de aantrekkingspunten.

Eindelijk sloegen echter de eigenaars de handen aan 't werk door 't initiatief te nemen om den schouwburg daar ter plaatse te verbouwen. Het waren de heeren Mr. Arend Wichers, eerste commies aan het Provinciehuis, H. H. Brongers (van Mensingeweer), G. J. en Canter Cremers, Prof. Nienhuis en J. E. Pachlig, avoué bij de rechtbank ter eerste instantie te Groningen. In den herfst van 't jaar 1817 had daarop de opening plaats. „Directeuren,” zoo lezen we in een advertentie in de Groninger bladen van dien tijd, „directeuren der Hollandsche Tooneelsten, onder Protectie van **Z. K. Hoogheid, den Prins van Oranje, Kroonprins der Nederlanden**, hebben de eer, het kunstminnend publiek dezer Stad by dezen te berigten, dat op aanstaanden Dingsdag, den 23sten September 1817, door het Tooneelgezelschap, onder hunne Directie, met verlof der **Wel Edel Achtbare Heeren Burgemeesteren**, de Plegtige en Luis-terryke **Opening van den Nieuwen Schouwburg in de Nieuwe Kijk in 't Jatstraat**, zal plaats hebben, met eene **Zinnebeeldige Voorstelling**, getyteld **Hulde aan Groningen**, vervaardigd door den heer H. v. Overvest Kup.”

Een enkel woord over dit niet onvermakelijk boekje, dat ter zelfder tijd bij H. Eekhoff Hz. alhier in druk verscheen. De opdracht „aan de weledele gestrenge heeren, oprigters van den Nieuwen Schouwburg” luidt aldus:

Aan U, wier hart, der kunst verpand,
Met nijv're, rappe en milde hand,
Weer 't heiligdom ontsluit, waar men haar dienst moest staken;
In wien zij haren steun aanschouwt,
Daar gij haar' tempel hebt volbouwd
En, wat gebrekkig was, deedt door uw goud volmaken.

Voor u, die 't oude kunstgesticht,
 Ten pronk der stad hebt opgericht,
 Voor u klinkt hare lof bij haar herstelde altaren!
 Daar galmt zij uwen ijver uit
 In 't zedenschool, dat gij ontsluit,
 Waar zich gestrengen ernst aan rein vermaak zal paren.

Duldt, dat ik haar ten tolk verstrekk',
 En tevens d'achting u ontdek',
 Die ik voor u gevoel, in 't wijden dezer zangen:
 Neemt gij deez' zwakke hulde aan,
 Dan zie ik aan mijn' wensch voldaan:
 Dat dan uw *Schouwburg* bloeij'! en 'k zal niets meer verlangen.

Hieruit blijkt duidelijk genoeg dat de advertentie ten onrechte van een nieuwen schouwburg spreekt: Zij was alleen wat „opgelapt.” Hoezeer echter de gezindheid van ons volk in een halve eeuw tijds was veranderd blijkt duidelijk uit de voorrede voor genoemd werkje. „Indien het waar zij,” zoo lezen we daar, „dat een wel ingerigte en doelmatige Schouwburg, het zij als oefenschool der kunst, of als school der zeden en spiegel van het menschelijk hart beschouwd, onschadelijk, ja zelfs nuttig en leerzaam kan zijn, dan kan dezelve onder beschaafde en onbeschaafde, verlichte of nog onwetende volken, niet genoeg bezocht en aangemoedigd worden. Is het nu alleen in ons vaderland, dat de meeste Schouwburgen hun aanzijn aan kunstminnende partikulieren te danken hebben, en waar nog, in zoo vele voorname steden, de reizende Tooneelgezelschappen zich in opgeslagene tenten of ellendige gebouwen moeten behelpen; dan kan het niet anders, of elk Tooneelspeler en ieder Kunst- en Schouwburgminnaar moet de poging toejuichen van hun, die het ondernemen, om eenen vasten en wel ingerigten Schouwburg ten hunnen kost te stichten, waardoor zij proeven geven van hunnen kunstmin en tevens, bij de versiering hunner stad, aan hunne medeburgers een schuldeloos vermaak, en aan de tooneelspelers meer gemak en luister verschaffen.”

Zoo was hier dan

..... met nieuwen glans en in der Goden gunst,
 Een heerlijk praalgebouw, ten Tempel voor de kunst,

op nieuw binnen de wallen van Groningen verrezen, dat met de zinnebeeldige voorstelling van van Overvest Kup die allerlei goden en godinnen op het tooneel bracht, werd geopend. Gaan we intusschen dit voortbrengsel van dien schrijver na, dan merkt men, dat de nieuwe schouwburg, (gedeeltelijk) van steen werd opgetrokken, wat met de vorige niet het geval schijnt geweest te zijn, want:

't Ontbrak de kunst hier lang aan grootsche en vaste wanden,
zegt de Stedemaagd.

Dat overigens de schouwburg met loftuitingen overstroomd wordt, kan men denken en het slotkoor geeft daarvan het aardigst staaltje, waarin van het gebouw gezegd wordt:

Ja, hiervan zal de wereld spreken,
Tot eer van uw *Stad* en 't *Vaderland*.

Leefde de goede rijmelaar nog, hij zou thans hooren hoe men tot schande van onze stad nog altijd moest wijzen op het gebouw, dat wij onzen „Schouwburg” moesten heeten.

Intusschen kreeg het gebouw niet den naam van Schouwburg, maar van Societeit, waarin 10 à 12 voorstellingen, welke alléén door de leden bijgewoond konden worden, werden gegeven. Gelijk tegenwoordig van de Harmonie, zoo was toen ieder lid van de Societeit, wat *f* 10 de persoon aan contributie kostte. De eerste voorstelling had plaats den tweeden Zaterdag in de maand Octóber en zoo vervolgens om de veertien dagen. Dat de Societeit zoo spoedig de uitspanningsplaats van de aristocratie en de gegoede burgerij werd of in andere woorden dat bij de tooneelvoorstellingen alle plaatsen altijd bezet waren, dankte men niet zoozeer aan het spel der acteurs en actrices als wel aan de schoone kleeding welke zij droegen. „Wie prachtige costumes wil zien,” zoo heette het in die dagen moet naar de heeren-komedie gaan, wie goede acteurs wil aanschouwen naar de burger-komedie. Bij de eerste werden dan ook moeite noch kosten ontzien om alles zoo schitterend mogelijk te maken, terwijl men actrices uit Amsterdam engageerde. De acteurs waren de aandeelhouders zelve, alsmede eenige vrienden, zooals de heeren Vietor, Mees, Menkema, enz. Aan 't hoofd stond Arend Wichers als administreerend eigenaar, na wiens dood zijn zoon het

werd er toen deze later naar de Oost vertrok nam de heer Paehlig dat ambt op zich.

Wel schenen de dure costumes en andere onkosten den aandeelhouders, trots den grooten toeloop, zwaar te vallen, maar dit belette niet dat in het jaar 1828 een paar kamers bij het gebouw werden getrokken en op die plaats de thans bestaande foyer gebouwd.

In den Belgischen opstand was deze schouwburg evenals de burger-komedie gesloten en zelfs den 28 Augustus, op welken dag altijd eene voorstelling gegeven werd, vierde men toen evenmin. Eerst in 1836 werd deze dag weer herdacht met de opvoering van „het Beleg van Groningen” door Tj. P. Tresling. Daar op den 28 Aug. altijd een tooneelstuk op de planken werd gebracht dat betrekking op Groningens beleg had, waren er natuurlijk nog al eenige. Zoo schreef A. Hoetink zijn „Beleg van Groningen,” Eylart Meeter zijn „Rabenhaupt,” Johannes Ruijl zijn „Groningen ontzet,” enz. bepaaldelijk voor deze gelegenheid.

Mettertijd verbonden zich ook dames aan het tooneel, zoodat men niet langer de actrices behoefde te laten overkomen. We noemen onder meer de dames Kruger geb. Boekhoudt (de eerste, gescheiden vrouw van Schäfer), eene dochter van den musicus van dien naam en eene „uitmuntende” actrice, Lybering geb. Selissen, Vinckeles, Otting, enz.

In 1844 had er een voorval plaats, dat eene geheele omkeering te weeg bracht. Vroeger maakten de studenten in de burger-komedie ook veel schandaal, en had men aan de soldaten een bevel gegeven om met de bajonetten hen uit het gebouw te dringen. In plaats echter dat zij er voor weken ontblootten zij de borst en riepen: stoot maar toe! zoodat de soldaten genoodzaakt waren weer af te trekken.

In de heeren-komedie hadden ook niet zelden baldadigheden van de zijde der studenten plaats, wat vooral aan Bening, een der eigenaren, begon te vervelen, vooral omdat zij zich juist om hem, die eene schrille stem had en niet kon zingen, vroolijk maakten. In die dagen bestond het bestuur uit twee aandeelhouders, twee burgerleden (Prof. C. de Greuve en H. Beekhuis Damsté), twee studenten en één militair (de luitenant Stienecke). Bening had voorbereidende maatregelen genomen om de studenten hunne

grappen en dwaasheden eens af te leeren als hij op het tooneel kwam. Als voorstuk werd *Natuur en plicht* gegeven, en gedurende de opvoering hiervan was alles rustig gebleven. In het nastukje *Uilenspiegel* (eene pantomime) trad Bening op, en nauwelijks stond hij nog op de planken of een helsch rumoer vervulde de zaal, maar nog zou alles goed gegaan zijn en de stilte zich hersteld hebben, waar het niet dat prof. de Greuve was gaan staan en gezegd had: „Ik zie je wel kwajongens, ik zal je wel krijgen.” Dit bracht het vuurtje aan 't branden. De studenten vlogen naar de plaats waar prof. Greuve zat, zoodat deze wijse-lijk vluchtte en met een dames hoed op, een sluier voor en een langen mantel om zoo spoedig mogelijk de zaal verliet zonder opgemerkt te worden.

Middelerwijl gaf Bening bevel aan den commissaris de Jong, met wien hij die afspraak had, door de soldaten met gevelde bajonetten de zaal te laten ontruimen. Een buitengewone opschudding had er plaats, de een verdrong den ander; jassen, hoeden, mantels, enz., alles geraakte onder de voeten of werd verscheurd, terwijl de heer Bulhuis daarbij een bajonetsteek in de dij kreeg.

Men stelle zich zulk een tooneel voor en ieder zal begrijpen welk een opstand dit in de anders zoo stille stad veroorzaakte. Uren lang zochten de studenten des avonds nog in den schouwburg rond of prof. de Greuve zich hier of daar ook mocht verscholen hebben, en toen zij hem niet vonden liepen zij naar zijn huis en wierpen bij hem en den heer Damsté alle glazen in.

Thans werd de komedie eenigen tijd gesloten en toen zij weer geopend werd, weigerden alle studenten om terug te komen. Zij hadden n.l. tot dien tijd twee gezelschappen gevormd, *Mutua Fides*, en een dat dezelfde spreuk had als de komedie: *Utile et Dulce* (nuttig en aangenaam) op de bovenwoning van den heer Struvé (waar thans de heer M. Prins, aan de Groote Markt, woont). Het oproer had alle vijandschap tusschen beide gezelschappen uit den weg geruimd en bij gelegenheid van hunne verzoening, waarbij de anderen zich weer bij *Mutua Fides* aansloten, sloeg o. a. de heer de la Faille een zeer schoone toast, waarin hij uitriep: „Heil de bajonetten die ons vereenigd hebben!”

De lust der burgers om zelf te spelen was voorbij en men zag zich genoodzaakt om vreemde troepen voor een of meer avonden uit te noodigen. De eerste was die van Roozeveld, die zeer vaak in onzen schouwburg optrad en uitstekend zijne rol vervulde in stukken als de *Misérables*, *de lichtzinnige leugenaar*, *Katharina Blum*, *de Pagestreken*, *de Matroos*, *de Honderdjarige*, *de Gifmengster*, enz., maar vooral blonk hij als *Vrek* uit in het bekend stuk van Molière. Hem ter zijde stonden zijne beide kinderen Willem Roozeveld en Mevr. Huizers, Jonis, Schreuder, mej. Soeters, enz.

Verder hebben we de gezelschappen gehad van de heeren Eduard de Vries (alleen in de kermis), Judels, Judels en Bouwmeester, Victor Driesens, Eduard Bamberg (slechts één maal, n.l. in den winter van 1871), Jacqui, Stoete en Jacqui en anderen. In de laatste vier jaren gaven bovendien, zoowel in de kermis als des winters de beste tooneelgezelschappen hier in den schouwburg voorstellingen.

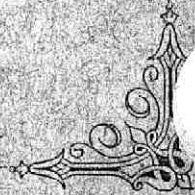
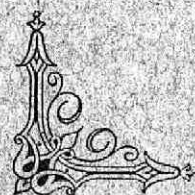
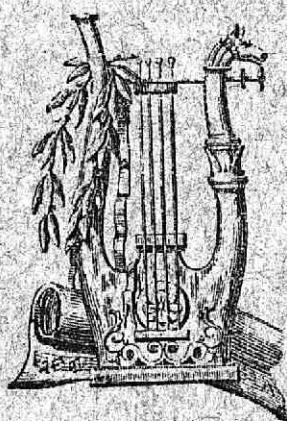
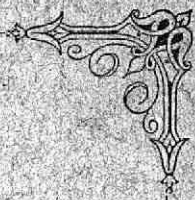
Wat de studenten betreft, na vele verzoeken die tot hen gericht werden, stelden zij ten slotte ééne voorwaarde, n. l. deze, dat bij iedere uitvoering het *Io vivat* het eerst zoude gespeeld worden. Toen deze voorwaarde ingewilligd werd kwamen zij terug en sinds dien tijd is het studentenlied nog altijd het eerste wat men er te hooren krijgt.

Aan het gebouw zelf is weinig veranderd. Alleen heeft men in 1837 het tooneel eenigszins vergroot en de decoraties vernieuwd, terwijl men bij die gelegenheid den vloer van het tooneel twee voet heeft laten zakken. Maar niet langer behoort het gebouw aan eenige eigenaren. Zooals men begrijpt zijn de aandeelen dikwijls vererfd en verkocht, nu om deze dan om gene reden, totdat de tegenwoordige eigenaar, de heer J. H. Ellenberger in Januari 1870 den schouwburg kocht en hem sedert dien tijd exploiteert.

Nog eenige dagen en wij zullen te Groningen de opening van een nieuwen schouwburg vieren, een gebouw dat aan alle eischen des tijds voldoet. Omtrent deze komedie kunnen we zeer kort zijn, want ieder ligt haar lijdensgeschiedenis nog versch in 't geheugen, en wij behoeven dus niet te herhalen wat we aangaande haar in 1881 in de Novemberaflevering van het tijdschrift *Het Nederlandsch tooneel* schreven. We herinneren hier alleen, dat in 't begin van 1877

eenige burgers het lang gekoesterd plan om hier een nieuwen schouwburg te verkrijgen, beproefden ten uitvoer te brengen, terwijl in Juli van 't volgend jaar alle aandeelen (640 à f 250) waren genomen. Bij de uitbesteding was de heer G. Schnitger de laagste inschrijver en wel voor f 104.280. De daarbij gestelde voorwaarde dat het gebouw den 15 Nov. 1882 moest afgeleverd worden, kon wegens „overbouw” niet nagekomen worden. In plaats van 983, gelijk oorspronkelijk het geval zou zijn, zal de schouwburg thans ongeveer 800 plaatsen bezitten.

Moge de toekomst toonen, dat wij beminnaars van het tooneel zijn en mogen de groote opofferingen, welke de gemeente voor het tot stand komen van den nieuwen schouwburg zich getroost heeft, haar ruimschoots vergolden worden.

Mo
2